

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Skalní rytiny doby bronzové ve skandinávské a
alpské oblasti**

Michaela Rejnková

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

**Skalní rytiny doby bronzové ve skandinávské a
alpské oblasti**

Michaela Rejnková

Vedoucí práce:

Phdr. Jan John, PhD.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2011

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda srdečně poděkovala svému vedoucímu práce Phdr. Janu Johnovi, PhD. za konzultace, četné rady a zejména za půjčenou literaturu bez které by tato práce nemohla vzniknout. Dále můj vděk patří Janu Tauberovi za vysvětlení statistického programu. Další dík patří Ondřeji Malému a Denise Vaníkové za vznik krásných fotografií. Zvláště bych ráda poděkovala mým rodičům, kteří mě během tvorby toho příspěvku velmi podporovali. A všem ostatním, kteří mě morálně podporovali.

Obsah

1 ÚVOD	6
1.1 CÍLE PRÁCE	6
2 KRAJINA.....	6
2.1 BOHUSLÄN A ØSTFOLD.....	6
2.2 UPPLAND	9
2.3 VALCAMONICA	9
2.4 MONT BEGO	11
3 HISTORIE BĀDÁNÍ.....	12
3.1 BOHUSLÄN A ØSTFOLD.....	12
3.2 UPPLAND	12
3.3 VALCAMONICA	13
3.4 MONT BEGO	14
4 DOBA BRONZOVÁ.....	15
4.1 ALPY	15
4.2 SKANDINÁVIE	16
5 SKALNÍ OBRAZCE	17
5.1 STRUKTURA SKALNÍCH RYTIN.....	17
5.2 TECHNOLOGIE VZNIKU SKALNÍCH RYTIN.....	19
5.3 MALOVANÉ OBRAZCE	20
6 MOTIVY SKALNÍCH OBRAZCŮ	22
6.1 LODĚ.....	22
6.2 LIDSKÉ POSTAVY	25
6.2.1 <i>Muži nebo ženy?</i>	27
6.2.2 <i>„Bojovníci“</i>	28
6.2.3 <i>Procesí</i>	29
6.2.4 <i>Otisky chodidel</i>	30
6.3 ZVÍŘATA	31
6.4 STROMY	33

6.5	KOTOUČE A KOLA.....	33
6.6	VOZY.....	33
6.7	DŮLKY.....	34
6.8	ORADLA A PLUHY.....	35
6.9	OSTATNÍ MOTIVY.....	35
7	DATABÁZE.....	37
7.1	POPIS DATABÁZE.....	37
7.2	KOMBINACE SKALNÍCH MOTIVŮ.....	37
7.2.1	Aplikace faktorové analýzy.....	39
8	ZÁVĚR.....	40
9	POUŽITÁ LITERATURA.....	43
10	RESUMÉ.....	45
11	PŘÍLOHY.....	46

1 ÚVOD

Skalní rytiny či petroglyfy jsou fenoménem známým po celém světě. Počátky tvorby skalních rytin sahají do neolitu, vyskytují se však místa, kde se skalní rytiny datují do starších období. Na místech, jako je údolí Valcamonica v severní Itálii, se vyskytují rytiny tvořené od neolitu až téměř po současnost. V době bronzové dochází k početnějšímu vzniku skalních rytin, než li v předchozích obdobích, a to zejména v severní Evropě.

Témata a stylistické znázornění skalních obrazců se liší podle regionů, ve kterých vznikaly. Hlavními společnými motivy jsou lidské postavy, zvířata, kotouče a mnoho dalších.

1.1 Cíle práce

Cílem této bakalářské práce je pomocí dostupné literatury nastínit problematiku skalních rytin z doby bronzové a to z oblastí švédských regionů Uppland, Bohuslän a s ním související Tanum, a dále norského regionu Østfold. Práce se dále věnuje oblasti Valcamonica z italské části Alp a též oblasti Mont Bego tentokrát z francouzské alpské oblasti. Bakalářská práce se zabývá problematikou zasazení skalních rytin v krajinném kontextu a základním přehledem motivů skalních obrazců. Součástí tohoto příspěvku je taktéž databáze, ve které jsou mimo jiné popsány kombinace skalních rytin na vybraných panelech ze švédské oblasti Bohuslän.

2 KRAJINA

2.1 Bohuslän a Østfold

Provincie Bohuslän (Mapa 1) leží v jihozápadním Švédsku a sousedí s provincií Østfold, která leží v jihovýchodním Norsku u

Severního moře. I když jsou v současné době tyto dvě provincie rozděleny Norsko – Švédskou hranicí, spojuje je společná historie, která ne vždy byla mírumilovná. Už v době bronzové byla tato oblast kulturně i geograficky propojená. Krajina i mírné klimatické podmínky jsou si velice podobné. Bohuslän a Østfold mají fjordové pobřeží se skalnatými ostrůvky blízko pobřeží. Celková rozloha obou provincií je 8 600km² a jejich nejvyšší bod má pouhých 325 metrů nad mořem (Hygen - Bengtsson 2000, 19-22).

Provincie Bohuslän a Østfold jsou známé největší koncentrací skalních rytin ze severní Evropy, v obou provinciích je přes 500 lokalit v kterých je kolem 75 000 jednotlivých obrazců. V Tanumu ležícím v Bohuslänu je okolo 450 míst s výskytem skalních rytin. Patří mezi ně například Vitlycke, Litsleby, Gerum, Aspeberget, Fossum. Další velké lokality z provincie Bohuslän jsou Askum, které má přes 300 nalezišť, dále Kville, Hogdal, Skee a Tossene čítající přes 800 panelů s obrazci. Z norského Østfoldu jsou známé lokality Begby, Hornnes, Skjeberg, Solberg a mnoho dalších. Čísla nalezišť skalních rytin se díky novým výzkumům každý rok zvyšují (Coles 2005, 17).

Krajina byla tvarovaná ustupujícím ledem před 10 až 12 tisíci lety. Stopy tohoto pohybu jsou dodnes patrné na žulových skalách, kterými je krajina poseta. Podmínky pro zemědělství a lesní hospodářství jsou zde v omezeném rozsahu příznivé. Obdělávání jílovité půdy bylo s pravěkými nástroji obtížné, a proto byla místní bujná vegetace příznivější pro pastevectví (Hygen - Bengtsson 2000, 19-22).

Ve zdejší krajině se vyskytuje několik druhů listnatých a jehličnatých stromů, převažuje mezi nimi bříza, smrk a borovice. Za posledních 200 let se krajina mění pod vlivem moderního zemědělství, lesního hospodářství a těžby. Nejlépe zachovaná krajina se nachází v severozápadním Bohuslänu v okolí obce Hogdal. Výstavba velkého obchodního centra v nejsevernějším Hogdalu, hraje důležitou roli v archeologickém poznání minulého prostředí (Coles 2008, 1 - 3).

K největším změnám ve vzhledu krajiny dochází kvůli stálému zvyšování země. Tento proces začal po rychlém tání ledů, které se postupně zpomalovalo. Tento region se ročně zvýší o 3 mm, což znamená 30 cm za století. V době bronzové byla mořská hladina o 15 – 20 m výše nad současnou mořskou hladinou (Mapa 2). Snižování mořské hladiny je nerovnoměrné, v oblastech mělkých vod je postup mořské hladiny rychlejší než v hlubokých vodách. K přesným výsledkům určení mořské hladiny v minulosti vědcům pomáhají pylové analýzy ze zachovaných pylových zrn z bažin. Přímořská krajina byla dříve mořským dnem a skalnatými útesy a mělčiny, se kdysi nacházely v moři. Dnes tyto skalnaté útesy vyčnívají v krajině, a jejich povrch je vyhlazený od ker a ledovců. V době bronzové se i z těchto skal staly významná místa pro skalní rytiny. Skalní rytiny nejsou umístěny nahodile, to je hlavním důvodem proč se dnešní výzkum skalních rytin zabývá jejich mapováním v krajině a jejich významu v krajině. Z převážné většiny jsou obrazce na dobře přístupných místech, bývají to hladké skály, stěny těchto skalisek nejsou příkré, spíše jsou ploché. Jsou to místa, na které se člověk bez větší námahy dostane. Nejvíce obvyklé jsou lokace mezi nízkými žulovými skalisky a obdělávanou půdou. Někteří vědci se domnívají, že skaliska s vyobrazenými rytinami jsou umístěna tak, aby z jedné lokality bylo možné vidět druhou. To se ovšem špatně prokazuje z důvodu stále se měnící krajiny a neznalosti přesné minulé vegetace. Mnohé z rytin jsou v blízkosti, či přímo v místech tekoucí vody. Na takovýchto místech najdeme nejčastěji rytiny lodí, voda obrazcům dodává pohyb a vypadají, jakoby pluly po vodě (Obr.2). Ještě více zapůsobí, když na ně dopadne sluneční paprsek. Existují výjimky, kdy jsou rytiny umístěny ve skalních výklencích, kde byly jen stěží vidět (Hygen - Bengtsson 2000,22,40-48).

Místa, na kterých se nacházejí skalní rytiny, jsou dobře viditelná pouze z bližší vzdálenosti. Tato místa jsou v blízkosti osídlení. To ve Skandinávii ovšem platí pouze pro petroglyfy jihoskandinávské, kterým se též říká „zemědělské“ petroglyfy. Těmito se zabývá i tato práce. Severoskandinávské petroglyfy jsou vidět z velké dálky (Hyder 2004, 91).

2.2 Uppland

Uppland je švédská provincie ležící na východním pobřeží, tentokrát však Baltského moře. Mezi Uppsalou a městem Enköping v jižní části Upplandu je mnoho pastvin a obdělávatelných polí, lesů, údolí a potoků. Půdy tohoto regionu jsou úrodné a jsou intenzivně obdělávané. Zalesněné plochy jsou převážně porostlé břízami, smrky a borovicemi. Zdejší krajina je nízká s mělkými údolími s pár dominantními kopci či poseté malými ostrůvky skal, které vyčnívají ze země. Tato skaliska jsou vymodelována a uhlazena ustupujícím ledem (Coles 1994, 7). Na těchto dobře přístupných skalnatých ostrůvcích se nacházejí skalní rytiny. Mezi oblastmi se skalními rytinami patří například Enköping s lokalitami Rickeby, Boglösa, Hemsta. Další oblastí je Listena s lokalitami Djurby, Hummelsta. K oblasti Härkeberga patří lokality Stora Berg, Kälkesta, Viggeby a mnoho dalších (Coles 1994, 49).

Podobně jako v provinciích Bohuslän a Østfold byla krajina v Upplandu formovaná ledovcem a ustupujícím mořem. V době bronzové zde bylo pobřeží s několika zátokami, kam se vlévaly a některé potoky dodnes stále vlévají. Bylo zde i několik mysů a ostrůvků. Pro zdejší krajinu jsou typické nížiny s výškou sotva 50 metrů nad mořem (Coles 2000, 99). V jižním Upplandu okolo 1 800 BC byla země zhruba 20 m níže než je tomu dnes, tudíž Baltské moře zaplavilo většinu nížin Upplandu. Svinnegarnsviken a Ekolsundsviken zálivy jezera Mälaren byly podstatně větší a širší. Velké množství skalních rytin vzniklo na těchto místech v blízkosti moře (Coles 1994, 9-10).

2.3 Valcamonica

Valcamonica je přes 80 km dlouhá horská soutěska Bergamských Alp v severní Itálii (Mapa 3). Valcamonica sousedí s údolím Valtellina, přes obě údolí procházela důležitá obchodní cesta na sever od Valtelliny

do Švýcarska a Německa, nebo na jih dále do Itálie. Skalní rytiny se nacházejí na několika lokalitách v převýšení 300 – 600 m.n.m. Nejdůležitější oblast se skalními rytinami je národní park Naquane, kde je jejich největší koncentrace a také jsou zde rytiny nejlépe zachované z celého údolí Valcamonica, park leží v blízkosti Capo di Ponte. Nedaleko jsou též lokality Foppe di Nadro a Cimbergo – Paspardo, ty sousedí s parky Bedolina a Seradina (Obr.1). Další koncentrace skalních rytin je například v Sellero, Cemmo, Borno a dalších (Bevan 2006, 1-2).

V severní Itálii roztál pleistocenní ledovec před 14 000 až 10 000 lety. Po roztátí ledovce zůstalo v údolí Valcamonica několik malých jezírek a bažin a s nimi i nespočet potoků, které tekly po svazích, a byly pokryté skálami bez přítomnosti vegetace. Údolí se stalo pohostinné až poté co skalnatý terén zarostl lišejníky, řasami a křovinami a dovolil vyrůst stromům. Fauna následovala vegetaci a s ní do údolí přišli i první lidé. Prostředí se od této doby stále mění. Záleží na střídání teplých a studených period, ale také na vlhkosti prostředí. Led, déšť i vítr způsobují sesouvání půdy a eroze. Potoky stále mění a přizpůsobují svoje koryta. Na začátku holocénu nabyly jezera a řeky svých hlavních topografických znaků, které existují do dnes. Takovým příkladem je například řeka Oglio, která je páteří údolí Valcamonica. Avšak nejen řeka Oglio způsobila v této oblasti mnoho povodní a erozí, které jsou v krajině dodnes dobře zachovány. Vesnice původních obyvatel byly stavěny na bezpečných svazích, dnešní vesnice jsou postaveny na stejných lokalitách, jaké si vybrali jejich předkové. Důkazem tohoto osídlení jsou nalezené kousky keramiky, kamenné nástroje, pazourky. Příkladem takových to vesnic je například vesnice Doss dell' Arca a Castello di Breno. Mezi lety 3 000 – 800 BC, kam patří doba bronzová, se podnebí postupně ochlazovalo (Anati 1994, 47 – 56).

Údolí bylo pokryto olšemi, borovicemi a duby, které v tomto období měly zvýšené přírůstky. K těmto přírůstkům docházelo zejména v blízkosti jezera Iseo. Smrky, jejichž počet se naopak snižoval, jsou nejvíce výrazné v okolí Tonale (Horowitz 1975, 45-46).

Po roce 800 BC dochází pouze k menším výkyvům mezi teplými a studenými obdobími a to i co se vlhkosti vzduchu týče. Ke kolísání dochází každých 200 – 300 let (Anati 1994, 52-53).

2.4 Mont Bego

Mont Bego, leží ve Francii, avšak v blízkosti moderních hranic mezi Francií a Itálií (Mapa 4). Je jedním z nejvyšších vrcholů Přímořských Alp, jeho vrchol dosahuje téměř 2 900 metrů nad mořem. V této nadmořské výšce leží sníh od října do června (Barfield - Chippindale 1997, 106). Dvě nejdůležitější oblasti patřící pod Mont Bego jsou Merveilles – Arpette a Fontanalba. V blízkosti Mont Bego, jsou v údolí i další lokality Valaurette, Valmasque a další (Chippindale 2004, 106).

Většina skalních rytin jsou na Alpských pastvinách nad hranicí lesa. Z těchto pastvin vyčnívají velké i malé balvany, na kterých jsou též skalní obrazce. Tyto balvany jsou od sebe odděleny, takže se zdá, že každá plocha je samostatná (Chippindale 2004, 107 – 108).

Skalní rytiny jsou vysekány do břidlicových a pískovcových skal podobně jako v údolí Valcamonica. Tyto skály jsou díky ustupujícímu ledu vybroušeny do hladkých desek, které jsou ploché či mírně zvlněné. Povrch skal má mnoho barev od purpurové, přes žluto – zelenou, růžovou až rudě červenou (Barfield - Chippindale 1997, 103). Tímto se liší od Skandinávie, kde většina povrchů skal jsou hrubě zrnité a zvlněné a jenom občas je jejich povrch hladký. V severní Evropě tyto často břidlicové a žulové skály se žíly křemence jsou převážně šedivé a jen občas mají červeno – růžovou barvu či béžový nebo žlutohnědý odstín (Coles 2000, 105, 106).

3 HISTORIE BĀDÁNĪ

3.1 BohuslĀn a Østfold

První zmĀnka o skalnĀch rytinĀch pochĀzĀ z roku 1627 z oblasti Askum. ObĀasné zmĀnky pochĀzĀ ze zaĀtĀtku 19. stoletĀ. S polovinou 19. stoletĀ pĀchĀzĀ i lĀpe strukturovanĀ vĀzkumy skalnĀch rytin spojenĀ i s kreslenĀm plĀnŭ z nejvĀznamnĀjĀĀch lokalit. Mezi badatele, se zamĀřenĀm na BohuslĀn, z tohoto období patĀřĀ Carl Georg Brunius, Emil Ekhoﬀs a Lauritz Baltzer, kterĀ poloŹil zĀklady modernĀmu vĀzkumu. DalĀĀmi dŭleŹitĀmi jmĀny jsou O. Montelius a H. Hidebrand. S jejich vĀzkumem pokračoval Oscar Almgren (Coles 2005, 3).

Oscar Almgren publikoval jeho nejznĀmĀjĀĀ knihu *Rock Carvings and Cult Practices* v roce 1927. Tento badatel interpretoval skalnĀ rytiny jako vyjĀdřenĀ kultu ůrodnosti a jako vyobrazenĀ mĀtŭ, jejichŹ pŭvod mĀl sahat aŹ do tĀetĀho tisĀciletĀ BC, pĀesnĀji do StarovĀkĀho Egypta a Babylonu (Hygen - Bengtsson 2000, 150).

V Østfoldu jsou skalnĀ rytiny znĀmĀ aŹ z 60. let 19. stoletĀ. Jejich systematickĀ vĀzkum zaĀal aŹ v polovinĀ 20. stoletĀ. Jako první s vĀzkumem zaĀal pravdĀpodobnĀ Gutorm Gjessing a Erling Johansen, kterĀ rozpoznal lokalitu Begby. Z 60. let to byl Sverre Marstrander s jeho monografiĀ o lokalitĀ Skjeberg (Coles 2005, 3).

V dneĀnĀ dobĀ se vĀzkumem rytin zabĀvĀjĀ vĀdci jako napĀřĀklad M. P. Malmer, Anne – Sophie Hygen, Lasse Bengtsson, John Coles a mnoho dalĀĀch zejmĀna mladĀch archeologŭ, kteĀřĀ do vĀzkumŭ pĀĀnĀĀejĀ mnoho novĀch metod (Coles 2005, 11).

3.2 Uppland

První skalnĀ rytiny v Upplandu byly objeveny ve druhé polovinĀ 17. stoletĀ, bylo jich ovĀem jenom pĀr. Po roce 1910 dochĀzĀ k prvnĀm zaznamenĀnĀm skalnĀch rytin, ůplnĀ první lokalitou se stala Rickeby A.

Některé z lokalit objevených v roce 1910 jsou dnes opět ztraceny, takovou to lokalitou je Morkarla. Jako první začal na objevech systematicky pracovat Gunnar Ekholm. Ve 20. letech 20. století učinil mnoho důležitých objevů Einar Kjellén s jeho kolegy. Einar Kjellén je nejdůležitějším průkopníkem ve výzkumu celého Upplandu, spolu s Åke Hyenstradem v roce 1977 publikovali knihu s vybranými lokalitami. V letech 1926 – 1938 probíhal soupis a nalézání dalších lokalit, veden institucí the Central Office of National Antiquities. Od té doby stále dochází k novým objevům, ale zároveň i k dalším ztrátám způsobených farmařením a lesnictvím. Lokality jsou dnes zaneseny do map. Od roku 1975 se výzkumu v Upplandu věnuje i John Coles (Coles 1994, 15 – 16).

3.3 Valcamonica

V údolí Valcamonica byly skalní rytiny známy již ve středověku. Důkazem nám jsou jména míst (například *Altarei de Pagani*, *Preda de l'Altar*), ve kterých se rytiny nacházejí, ale i středověké rytiny ležící vedle pravěkých. Středověké rytiny často napodobují pravěké, některé jsou překryty kříži a jiné vyprávějí příběhy či anekdoty (Anati 1994, 23).

Ovšem první oficiální zmínka o skalních rytinách je z roku 1909, kdy Walther Laeng z Brescie objevil dva balvany s rytinami v Pian delle Greppe ležící v blízkosti Cemmo. W. Laeng v roce 1912 napsal krátký článek o svém objevu, avšak nesklidil velký zájem od místních učenců. V roce 1929 se italský antropolog Giovanni Marro (1875 – 1952) z Turínské univerzity začíná zajímat o skalní rytiny z údolí Valcamonica (Marretta 2008, 36).

Ve stejné době se o rytiny začal zajímat i Paolo Graziosi z univerzity ve Florencii. Oba navštěvovali údolí na lokalitě Cemmo jen pár dní po sobě. Zároveň oba dva publikovali rozdílné zprávy o nálezů (Anati 1994, 24). G. Marro během let 1932 – 1935 publikoval další své nálezy z dnes velmi známých a důležitých lokalit jako je například

Naquane, Foppe di Nadr, Zurla, Scale di Cimbergo a Scale di Paspardo (Marretta 2008, 38).

Během druhé světové války se o italské skalní umění začal zajímat německý profesor z univerzity v Halle Franz Altheim spolu s jeho asistentkou Erikou Trautmannovou. Jako první věnoval pozornost podobnosti mezi skandinávským a alpským skalním uměním, i když pod vlivem nacistického Německa (Marretta 2008, 41).

Po druhé světové válce se zvětšuje zájem o studium skalních rytin. Mezi nové vědce zajímající se o rytiny patří například Emanuele Suss a Emmanuel Anati. Anati přijel do údolí Valcamonica v roce 1956, ještě jako student z Pařížské Sorbonny, za účelem porovnat oblast skalních rytin v údolí Valcamonica a Mont Bego ve Francouzských Alpách. Tímto začala tzv. Anatiho expedice tvořena dobrovolníky a studenty, která pokračovala až do roku 1964 (Anati 1994, 27, 31).

Anatiho expedice pokračuje dále do dnešních dnů pod institutem The Centro Camuno di Studi Preistorici (CCSP). Toto centrum se nachází v Capo di Ponte, každý rok pořádá konference na téma skalního umění a publikuje své vlastní monografie. V centru se nachází i velká knihovna otevřená všem badatelům (Bevan 2006, 11).

3.4 Mont Bego

První písemná zmínka o skalních rytinách v Mont Bego, pochází z roku 1460. Pierre de Monfort se o tomto místě v dopise zmiňuje jako o ďábelském místě. Další zmínka je z roku 1650 od Pietra Gioffredo. Jako první badatel se o lokalitu začal zajímat anglický botanik Sir Clarence Bicknell. Clarence Bicknell na začátku 20. století začal dokumentovat skalní obrazce. Jako další na lokalitě v letech 1927 – 1942 pracoval Carlo Conti. Od konce 60. let 20. století pracuje na lokalitě tým profesora Henryho De Lumley (<http://www.rupestre.net/rockart/>, citováno 21. 3. 2011). Na práci Clarence Bicknella dnes navazuje Henry De Lumley i

Christopher Chippindale. Tyto dva badatelé rozdělily skalní motivy v Mont Bego na 6 skupin (Barfield – Chippindale 1997, 107).

4 DOBA BRONZOVÁ

4.1 Alpy

V této kapitole bych se ráda stručně věnovala době bronzové a její chronologii z Alpské oblasti a z oblasti severní Evropy. Skalní rytiny samozřejmě vznikaly před i po době bronzové, dokonce můžeme pozorovat jistý vývoj ve vývoji obrazců. V době bronzové však dochází k největšímu rozmachu skalních rytin (Podborský 2006, 254).

Chronologie doby bronzové v alpské oblasti je následující: starší doba bronzová (2 500 – 1 600 BC), střední doba bronzová (1 600 – 1 200 B), mladší doba bronzová (1 200 – 1 000 BC), tuto dobu můžeme též nazvat Camunianským obdobím III a to B, C a D. Pozdní doba bronzová se datuje (1 000 – 800 BC), ta už se nazývá Camunianské období IV (Anati 2008, 15).

Pro toto období jsou v alpské oblasti velmi charakteristické dvě kultury a to Polada a kultura Terremare. Kultura Polada je typická svým osídlením v mokřinách a absencí pohřbů, v mokřinách byly nalezeny pouze lidské lebky. Z důvodu absencí pohřbů je těžká rekonstrukce sociální organizace. Tato absence pohřbů pokračuje až do střední doby bronzové, kdy se objevuje kultura Terremare. Tato kultura stavěla svá obydlí na uměle navýšených pahorcích, nejspíše z důvodu ochrany před povodněmi na planinách či z fortifikačních důvodů. Během pozdní doby bronzové byla alpská oblast ovlivněna kulturou popelnicových polí ze střední Evropy (Bevan 2006, 10).

Motivy vyobrazení jako jsou trojúhelníkové dýky, štíty, kopí a válečné sekery a jiné válečné předměty chronologicky podporují datovatelné archeologické nálezy, jejich analogie pocházejí i z oblasti

Mont Bego. S kovovými předměty souvisí i ekonomické aktivity jako jsou výroba a obchod (Anati 2008, 33).

Mezi domestikovaná zvířata patřili psi, hovězí dobytek, kozy, ovce, prasata a koně. Důležitou roli pro obyvatelstvo doby bronzové měl divoký jelen, který byl uctíván a loven. Jelen je častým motivem skalních rytin (Anati 2008, 33).

4.2 Skandinávie

V severní Evropě je chronologie doby bronzové následující starší doba bronzová (1 700 – 1 100 BC). Ta se dále dělí na období I (1 700 – 1 500 BC), období II (1 500 – 1 300 BC) a na období III (1 300 – 1 100 BC). Rozdělení pozdní doby bronzové (1 100 – 500 BC) se dělí na období IV (1 100 – 900 BC), období V (900 – 700 BC) a jako poslední období VI (700 – 500 BC) (Ling 2008).

V severní Evropě už v době bronzové vznikaly samostatné usedlosti, jejichž tradice pokračovala až do středověku (Bouzek 2005). Tyto usedlosti byly roztroušeny po krajině většinou v blízkosti moře. Skalní rytiny byly od těchto usedlostí a také pohřebišť vzdáleny 500 – 1000 m. Domy z období 1 400- 500 BC byly dlouhé od 13 do 14 m a široké od 3 do 7 m (Ling 2008, 6). Na jedné usedlosti byly vždy jeden až dva domy. Usedlosti byly vždy v blízkosti potoka či jiného zdroje čerstvé vody. Na rozdíl od jiných částí Evropy nebyly tyto usedlosti obehnané ploty, nebo jinak chráněné (Hygen - Bengtsson 2000, 70).

Z archeobotanických makrozbytků víme, že pěstovali ječmen, pšenici dvouzrnku a mnoho dalších plodin (Ling 2008, 7). Lidé v této době převážně jedli skopové maso, luštěniny a hlavně ryby (Hygen - Bengtsson 2000, 71). Z osteologických zbytků jsou v oblasti Bohuslānu více zastoupeny zbytky z ryb než z domestikovaných zvířat. Rybáři nejvíce chytali tyto druhy ryb: tresky, sledě a makrely. Mezi domestikovaná zvířata

bychom mohli zařadit skot, ovce a prasata (Ling 2008, 7). Výjimkou nejsou ani psi (Hygen - Bengtsson 2000, 70).

V době bronzové se ve Skandinávii pohřbívalo převážně pod kamenné mohyly. Mohyly v oblasti Bohuslānu však nejsou tak časté jako ve zbytku jižní Skandinávie. Mohyly bývají více ve vnitrozemí. V těchto mohylách se často nacházejí bronzové artefakty. V jižním Bohuslānu v oblasti Kareby leží mohyla s největším počtem bronzových artefaktů. Tato mohyla obsahovala 6 – 7 bronzových artefaktů: dýka, 2 nápažníky, tutulus a další bronzové artefakty či jejich části (Ling 2008, 7). Bronzové artefakty mají mnoho variací výzdoby, které archeologům pomáhají s jejich datací. Výzdoba artefaktů se ovšem liší od obrazců na skalách, proto je pravděpodobné, že znázorňují jinou symboliku než předměty denní potřeby (Hygen - Bengtsson 2000, 76).

5 SKALNÍ OBRAZCE

5.1 Struktura skalních rytin

Na první pohled se nám může zdát, že skály pokryté rytinami jsou pouze zmateně rozházené skupiny obrazců, které se všemožně překrývají a jsou neorganizovaně seskupené v neřešitelné změti. Po pečlivém prozkoumání musíme od tohoto názoru opustit (Anati 1994, 63). Jak již bylo výše zmíněno, ani v samotné krajině nebyly skalní rytiny položeny bez rozmyslu.

Skály se skalními rytinami musely být považovány za posvátná místa. Skály na kterých se nacházely skalní rytiny, byly odlišné od těch bez rytin. I když dnes nechápeme přesný význam těchto posvátných míst, víme, že na těchto místech probíhalo něco, co překračuje normální denní život. Víme, že obrazce shrnují a popisují základní myšlenky celé existence a možná vyprávějí mýty či probíhající rituály (Hygen - Bengtsson 2000, 54 – 55).

Lidé doby bronzové a nejen doby bronzové museli mít přesnou představu, závislou na několika faktorech, kam skalní rytiny umístí. Takovým faktorem mohl být hladký povrch skály, jeho kvalita a velikost a dost možná i sklon samotné skály. Sklon většiny skal je 5° - 15° , některé jsou samozřejmě strmější a některé zase plošší. Sklon skály musel být důležitý z několika důvodů jedním z nich je například umožnění snadnější tvorby samotných rytin a dalším může být usnadnění pohledu na vzniklé dílo (Coles 2005, 83). Ve Skandinávii mohla být jedním z dalších faktorů vzdálenost moře, pohled na jiné vodní zdroje například potoky, močálovitá území, ale i pohled na samotné moře. Důležitost mohla hrát vzdálenost mořské hladiny, a také zvuk moře (Coles 2005, 82). Sklon skály a voda mohou mít též spojitost. Na několika lokalitách je na povrchu skály patrný proud vody a většinou jsou obrazce přímo uvnitř tohoto proudu (Coles 2005, 84).

Orientace nalezišť skalních rytin z Bohuslänu a Østfoldu je převážně na severo – východ, východ, jiho – východ a jih. Méně z nich mají orientaci na jiho – západ, západ a severo – západ (Coles 2005, 93).

Všechny naleziště se skalními rytinami mají i jisté stejné znaky. Téměř všechny obrazce jsou vytvořeny tak, aby člověk, který stojí dole před šikmou skalní plochou, nemusel naklánět hlavu, ale mohl v klidu stát a pozorovat (Coles 1994, 37). Dalším společným znakem je samotné uspořádání obrazců, často jsou blízko sebe a horizontálně i vertikálně uspořádané. Horizontálně napříč skalní plochou a vertikálně nahoru a dolů uspořádaně po sklonu skalní plochy (Coles 2005, 82).

Při bližším prozkoumání zjistíme, že většina skalních ploch mají svůj ohniskový bod, jednu z rytin, která je hlouběji vyrytá než ostatní obrazce, které jsou kolem ní seskupené nebo i celá skupina obrazců, které vzbuzují stejný dojem. Takovými skupinami mohou být flotily lodí, stádo zvířat i lidské figury (Coles 2005, 90).

Mezi další společné znaky bychom mohli zařadit poškození konkrétních rytin (velké lodě, zredukování lidských figur). Odhaduje se, že

pouze v Bohuslánu bylo požárem zničeno okolo 30% lokalit. Nevíme jestli se jednalo o nějaký záměr nebo zda příčinou tohoto poškození byly například o lesní požáry. Tento fakt nám stěžuje i to, že nevíme, v jaké době k těmto poškozením docházelo. Patrné jsou i známky poškození lidskou rukou s velkou pravděpodobností spojené s příchodem nového náboženství (Coles 2005, 85).

5.2 Technologie vzniku skalních rytin

Slovo rytina je trochu zavádějící, jelikož většina obrazců nevznikala rytím. Skalní obrazce vznikaly nejčastěji vysekáváním či štípáním. Po tomto aktu byly některé vybroušeny (Coles 2005, 11). Ryté mohly být pouze obrazce na relativně měkkých skalách, které jsou například v severní Skandinávii. Obrazce byly tedy vysekávány. K tomu aby mohli do skály vysekat nějaký obrazec, potřebovali pravěcí lidé tvrdý minerál. Takovým minerálem mohl být křemenec nebo diabas (Hygen - Bengtsson 2000, 91). Během experimentu, který probíhal na lokalitě Fossum byl za nejlepší materiál k výrobě shledán diabas, který se nachází v blízkosti skalních rytin, ale i v blízkosti mořského pobřeží (Ling 2008, 166). Názor, že k vysekávání byl používán pazourek je mylný. Pazourek je sice tvrdý, ale zároveň křehký. Takový nástroj by mohl pravěkého člověka během aktu poranit a práce s ním by byla velice složitá (Hygen - Bengtsson 2000, 91). V Alpské oblasti některé rytiny vykazují stopy po použití kovových nástrojů (Anati 1994, 69).

Technika vysekávání byla následující. Nejprve byl vyseknut první bod a v jeho těsné blízkosti další. Při bližším pohledu na obrazce jsou stopy tohoto vysekávání stále patrné. Někdy byly tyto body drobnější, někdy naopak. Vše záleželo na tom, jaká část obrazce právě vznikala (Anati 1994, 69). Jako nejvíce efektivní se zdá být sekání s kamenem v ruce a to šikmo do skály (Ling 2008, 166).

V údolí Valcamonica, skalní obrazce vznikaly po 8 000 let (Anati 1994, 9). Za tu dobu ve Valcamonice vzniklo veliké množství obrazců a

jejich superpozice, kdy jeden obrazec překrývá obrazec staršího data. Technologie vzniku skalních rytin je tedy i nápomocná k určení chronologii. V každém období byla tato technologie trochu pozměněna (Anati 1994, 71).

Velice častá je otázka, jak dlouho skalní obrazec vznikal? Odpověď na tuto otázku vyřešili v severní Evropě během experimentu. Jeden důlek o normální velikosti trvalo vysekat zhruba 45 minut. Avšak na místě, kde po skále tekla voda, trvalo vysekat jeden důlek okolo 20 minut (Hygen - Bengtsson 2000, 45). Práce na jedné menší lodi trvala kolem jednoho dne (Hygen - Bengtsson 2000, 91). Replika lukostřelce z lokality Fossum, který je 44 cm dlouhý a 9 cm široký a drží meč a luk dlouhý 17 cm, trvala okolo 13 hodin. Tvorba velké lodi z lokality Vitlycke (Tanum 1), která je 360 cm dlouhá a 80 cm široká, by trvala zhruba 100 hodin efektivní práce. To znamená, že mohla být tvořena 10 – 12 dní jednou osobou, která denně pracovala 8 – 10 hodin. Pro dvě osoby by tato loď znamenala práci na 5 dní, pro 3 osoby zhruba na 2 – 3 dny (Ling 2008, 166). Na mokřích místech může být práce však ztížena a to zejména na prudce strmých skalách. Když po takovéto skále proudí voda, její povrch může být velice kluzký a to samotnou práci zpomaluje a zároveň ztěžuje. Na takovýchto místech museli mít lidé dobrou oporu pro nohy, aby neklouzali. V lepším případě mohli mít žebřík (Coles 2005, 12).

Dnes už se nedozvíme, zda obrazce vytvářel jeden člověk v tichosti a sám, nebo jestli před ním stáli pozorovatelé. S jistotou můžeme říct, že samotný akt vysekávání obrazců do skály musel být hlasitý. Takový zvuk musel být pronikavý a ostrý, nebo naopak tlumený a tím i bezvýznamný. S velkou pravděpodobností tento zvuk mohl vytvářet ozvěnu, která se rozléhala po okolní krajině (Coles 2005, 11).

5.3 Malované obrazce

Jedna z dalších otázek by mohla být, zda byly skalní obrazce malovány v době bronzové? Jako na většinu otázek je odpověď nejasná.

Skalní rytiny mohly i nemusely být vymalované. V Norsku se zachovaly pozůstatky barvy. V Německu se zachovaly stopy po červené, černé a bílé barvě na rytinách, které se nacházely uvnitř hrobu (Hygen - Bengtsson 2000, 205). V údolí Valcamonica byly objeveny během archeologických výzkumů pozůstatky červených a hnědých okrů. To však neznamená, že všechny obrazce byly vymalovány. A jestli ano, vzniká další otázka, jak dlouho se tyto barvy udržovaly, jelikož experimenty prokázaly, že na strmých skalách tyto barvy zmizí do několika let. Někteří badatelé se domnívají, že samotné rytiny byly pouze jednou částí celých obrazců spojených s malbami (Hygen - Bengtsson 2000, 205).

Pokud pravěcí lidé používali barvy na skalní rytiny, jejich škála barev mohla být široká. Mohli používat černou, červenou, bílou, oranžovou, žlutou, hnědou a zelenou. Všechny tyto barvy mohli získat z rostlin a zvířat, které byly v jejich blízkosti (Coles 2005, 92), nebo z již řečených červených okrů a též z červených půd. Tyto okry musely být spojeny s pojivem, kterým nejspíš byl tuk, či bílek z vajec. Pojivo bylo smícháno s barvou a mohlo se nanést na povrch skály. K jejich zachování hrála roli i vysekaná hloubka rytin (Hygen - Bengtsson 2000, 205). Velké množství vody mohlo barvu smýt. K této technologii bylo zapotřebí dobrých znalostí o samotných skalách (Ling 2008, 166).

V dnešní době je barvou pokryto více jak 1 % obrazců a to pouze v Bohuslänu a Østfoldu. Barva je na obrazcích nanášena z důvodů lepší viditelnosti obrazců pro návštěvníky lokalit. Ostatní obrazce jsou ponechány v původním stavu, aby návštěvníci měli možnost vidět obrazce i bez barvy. Barvy jsou občas nanášeny i na obrazcích, které se nacházejí na farmách, aby omylem nedošlo k jejich poškození. Dnes se používá k zvýraznění pouze červená barva. Můžeme se však setkat i s výjimkami, kdy jsou obrazce zvýrazněny například křídou k usnadnění fotografování (Hygen - Bengtsson 2000, 205).

6 MOTIVY SKALNÍCH OBRAZCŮ

V kapitole Motivy skalních obrazců se budu věnovat samotným obrazcům jejich popisu a jejich možným výkladům. I když dnes můžeme vidět to, co skalní obrazce znázorňují (například lidské postavy, lodě, zvířata, zbraně) nemůžeme si být jisti jejich pravým významem. Pravěcí lidé přesně věděli, koho daný obrazec znázorňuje a ačkoli dnes vidíme stejný obrazec jako oni, můžeme ho lehce spojovat s něčím jiným. Skalní rytiny se stejným či velmi podobným motivem mohou mít jiný význam v severní Evropě a jiný v Alpské oblasti, a to i když jsou ze stejného časového období (Hygen - Bengtsson 2000, 87, 89). Jisté analogie můžeme najít i v Minojské, Egyptské či Blízkovýchodní kultuře. V porovnání s nimi jsou skalní obrazce početnější (a to jak do počtu samotných obrazců, tak i v počtu motivů) v severní Evropě (Kristiansen – Larsson, 334 - 335).

K interpretaci skalních obrazců je nutné přistupovat ne pouze z archeologického hlediska, ale i kulturně- historického a nábožensky – historického pohledu. Přes to všechno může být naše interpretace skalních motivů a symbolů naprosto mylná (Hygen - Bengtsson 2000, 90).

V této kapitole se pokusím objasnit nejznámější a nejčastější skalní motivy. Některé motivy jsem vynechala z důvodů nejasné interpretace, nepřesné datace či z důvodu zachování pouhých fragmentů motivů.

6.1 Lodě

Jako první skalní motiv jsem zvolila obrazce lodí, jakožto nejčastější motiv z oblasti severní Evropy. Pouze z regionu Bohuslän je zaznamenáno více než 10 000 obrazců lodí (Hygen - Bengtsson 2000, 92). V oblasti Upplandu jich jsou necelé 2 000 (Coles 1994, 25). V Alpské oblasti se nachází pouze malé množství obrazců lodí, místo nich mají mnoho domů. Rytiny domů se naopak nevyskytují v severní Evropě. Přítomnost lodí v severní Evropě je nejspíše z důvodu blízkosti moře,

zatímco údolí Valcamonica i Mont Mego jsou od moře relativně daleko. To ovšem nevysvětluje, proč ve Skandinávii nejsou zobrazeny žádné domy. Jedním z vysvětlení je, že skalní rytiny nezobrazují každodenní život. Tímto se však dostáváme i k možné interpretaci lodí, které se budu věnovat níže. Někteří badatelé se domnívají, že některé lodě znázorňují poslední cestu mrtvých přes řeku či moře do říše mrtvých. Obrazce domů by v tomto případě měly znázorňovat domy mrtvých (Hygen - Bengtsson 2000, 98).

Před možným vysvětlením motivu lodí bych se ráda nejdříve zmínila o jejich samotném popisu. Z archeologických nálezů ze SZ Evropy je zřejmé, že obrazce lodí byly vytvářeny podle skutečných lodí. Jedním z příkladů může být loď Hjortspring z Als v Dánsku. Tato loď je nejstarší dochovaná ze severní Evropy. Loď se datuje do začátku doby železné a její podoba se shoduje se skalními obrazci. Loď je přes 19 metrů dlouhá a 2 metry široká, poháněna byla pádlováním o posádce 22 – 24 mužů. Žádná z těchto lodí nemá plachty. Tyto lodě byly vyrobeny z dřevěných prken a byly schopny plavby po otevřeném moři. Byly používány k transportu zboží, rybaření, ale i k přepadávání a drancování v pozdní době bronzové. Menší množství lodí bylo vyrobeno vysekáním do kmene stromu, existuje pár případů, kdy jsou i tyto lodě znázorněny (Hygen - Bengtsson 2000, 92 – 93).

Velikost obrazců lodí se velmi liší, v regionech Bohuslän – Østfold se velikost pohybuje od 0, 2 metru až přes 2 metry (Coles 2005, 22). V JZ Upplandu je nejznámější loď z celé Skandinávie, její velikost dosahuje délky přes 4 metry (Coles 2000, 66).

Na skalních obrazcích můžeme vidět znázorněný lodní kýl, okrajnice, příď a zád'. Kýl a okrajnice jsou hlavními liniemi ve znázornění, po nich následuje příď a zád', ke kterým může být doplněna výzdoba. (Coles 2005, 18). Zahnutí kýlu lodi a přídi se zádí, kde se vyskytují například koňské, ptačí i hlavy jiných zvířat. Lidské postavy na palubě lodí a mnoho dalších znaků pomáhají odhalit chronologii těchto obrazců (Ling

2008, 102 – 104). K určení přesné chronologie slouží bronzové artefakty a jiné kovové artefakty, které se našly ve výbavě hrobů a tím je jejich datování pevně dané. Na obrazcích nevidíme pouze samotné lodě, ale velmi často vidíme i jejich posádku, která je vyobrazena na okrajnici lodě. Tato posádka mívá hlavy tvořeny malými důlky, někdy posádka drží v ruce zbraně, pádla či lury. Těla posádky bývají ohnutá, sedící, klečící s ohnutýma noha. Stojící figury jsou většinou dominantní oproti ostatním členům posádky a opět často v ruce drží zbraně (Obr. 3,4). Nad krajnicí lodě se setkáváme s vyobrazeními akrobatů, kteří skáčou salta přes, nebo podél lodě. Výjimkou nejsou ani znázorněné disky, též nad krajnicí lodě (Coles 2005, 18 – 21). Občas se můžeme setkat i s vyobrazením svatebního páru na palubě lodi. Tato událost se zdá být reálnou. Jako dalším vyobrazením jsou postavy, které jakoby zvedají loď a nesou ji s nataženými rukama (Hygen - Bengtsson 2000, 95-96). Na palubách lodí nejsou pouze lidé, můžeme zde spatřit i koně, kteří jsou buď uvnitř lodě, nebo nad ní. Další zvláštností s jakou se setkáváme, jsou houby uvnitř lodě, jejich charakter je typický pro halucinogenní houbičky (Coles 2005, 23).

Interpretace těchto obrazců jsou různé. Jediné s čím se všechny shodují je názor, že vyobrazení lodí jakožto i většiny ostatních obrazců neznázorňují běžný denní život, ale jakési náboženské či rituální vyobrazení. Jednou z častých interpretací je spojování událostí s mytologickým podtextem. Přímo se nabízí ztotožňování některých příběhů z Eddy. Je možné, že některé příběhy mají hluboké kořeny až do doby bronzové i když v jiné formě a s bohy, kteří měli jiná jména. Z analogií v jiných částech Evropy a nejen Evropy jsou známé lodě se symboly slunce na palubě. Pravěcí lidé si představovali, že kůň táhne slunce přes oblohu a v noci se vrací na palubě lodi. Jelikož ze Skandinávie známe velké množství hrobů ve formě lodí (např. z blízkosti Kåseberga v Skåne a loď Blomsholm blízko Strömstadu v jižním Bohuslänu) je zřejmé, že lodě hráli důležitou roli během náboženských

ceremonií. A jak jsem již zmínila výše, lodě mohly být znázorňovány jako transport nebožtíků do říše mrtvých (Hygen - Bengtsson 2000, 95 – 100).

6.2 Lidské postavy

Lidské postavy jsou důležitým tématem na všech lokalitách se skalními obrazci. Snad každého při pohledu na lidské postavy napadne otázka, kým tyto bytosti byly? A proč zrovna ony byly zvěčněny do skály? Proč jsou některé veliké a jiné malé? Proč některé postavy mají zvířecí hlavu a jiné zbraně? V tomto příspěvku na tyto otázky bohužel neodpovím, pokusím se najít alespoň částečné vysvětlení.

Antropomorfní postavy se objevují v procesí postav (podrobněji níže), samostatně či ve scénách. Ve scénách je můžeme spatřit například jako jezdce na koni, akrobata na lodi, souložící či svatební páry (Obr. 5) a mnoho dalších (Podborský 2006, 257). Velmi často jsou postavy vyobrazeny s jistými atributy, které jim dodávají charakteristiku a identitu. S velkou pravděpodobností měly tyto atributy odhalit, kým postava byla či co zastupovala. Mezi tyto atributy bychom mohli zařadit předměty, které postavy drží v rukou a to převážně zbraně (sekery, luky, kopí, meče, lury). Mohly to však být i helmy (či jiné pokrývky hlavy), křídla, masky, veliké svaly. Problémem zůstává otázka, co či koho dané atributy znázorňovaly (Hygen - Bengtsson 2000, 109)?

Jednou z interpretací těchto atributů by mohla být možnost, že charakterizují určité mytické postavy, jejich činy nebo vlastnosti. V tomto případě by antropomorfní postavy byli bohové, kteří se proslavili svými činy z dávných dob. Z kulturní historie si můžeme uvést příklad. Ze severské mytologie je dobře známý bůh války Tór (Thor), jeho atributem bylo kladivo zvané Mjølner. Thor toto kladivo vrhal v podobě blesku a vždy se mu vrátilo zpátky do rukou. Ve chvílích kdy se Thor projížděl ve svém vozíku po nebesích, byly na Zemi hromy a blesky. Kladivo, ale i sekera je známa jako symbol moci a síly z několika mytologií (Hygen - Bengtsson 2000, 110 – 111). Z lokality Mont Bego je známá lidská

postavy s klikatou formou rukou. Touto postavou by měl být bůh, který sesílá blesky pomocí svých rukou. U této postavy ovšem není jasné zda – li se vůbec jedná o lidskou bytost (Barfield – Chippindale 1997, 114).

Další možnou interpretací spojenou s atributy mohou být znaky, které popisují osoby provádějící jistý kultovní obřad v době vzniku skalních obrazců. Mezi tyto postavy bychom mohly zařadit lidské figury, které jsou vyobrazeny s maskami přes obličej (například ptačími) (Hygen - Bengtsson 2000, 110).

Mezi další možné interpretace antropomorfních postav bychom mohli zařadit i zjednodušený názor, že lidské figury jsou realistickými portréty osob, které kdysi žili (Coles 2005, 51).

Nyní k samotnému zobrazení antropomorfních postav. Pro Skandinávii jsou typické postavy tažené plnou čarou s kulatým tělem (samozřejmě se vyskytují i výjimky, některé jsou spíše čtvercového tvaru, jiné jsou zavalité, zvláštností jsou spirálovitá těla), kdy tělo je znázorněno z čelního pohledu, ale nohy a chodidla bývají ukázány buď z levé, nebo z pravé strany. Nohy na rozdíl od rukou jsou zobrazeny téměř vždy. Pro některé postavy jsou charakteristické velmi dlouhé nohy nebo ruce. Nohy mohou být zobrazeny rovné bez známek kolenou, jiné jsou v kolenech pokrčené. U dolních končetin se můžeme setkat se zvýrazněnými svaly a to jak u stehů, tak i u lýtek. V těchto případech jsou svaly u kolen zúžené. U těchto postav se nohy zdají být v pohybu a dodávají jí dynamický nádech. Jak jsem se již zmínila, u všech figur nejsou zobrazeny ruce. A naopak existují případy, kdy postavy mají ruce, které jsou oproti tělu nesmírně dlouhé. Ruce jsou vždy v horní části těla a leží od těla dál. Vyskytují se případy, kdy rozpoznáme lokty a prsty. Ruce jsou velmi často ohnuté nahoru, takové postavě se říká adorant a budu se jí věnovat níže. V jiných případech je jedna ruka ohnutá nahoru a druhá ruka dolů (Coles 2005, 31, 33, 35).

Hlava bývá bez zobrazeného obličej většinou jako pouhý důlek vysekaný hlouběji než ostatní části těla. Občas je hlava z profilu a to

většinou tehdy, kdy se nejedná o lidskou hlavu, ale například o ptačí se zobákem. Takovéto hlavy byly nejspíše masky. K tělu může být hlava připojena krátkým krkem či leží pouze nad tělem. Postavy často drží v ruce zbraně či jiné nástroje. Ty však nemusí být pouze v ruce, ale mohou být ověšeny kolem pasu. Celkově se u postav můžeme setkat s různými ozdobami, oblečením či pohlavními znaky (Coles 2005, 31, 33).

6.2.1 Muži nebo ženy?

Jednou z dalších základních otázek by mohla být otázka pohlaví. Rozpoznat mužské pohlaví se nejeví jako velký problém, a to zejména pokud je postava zobrazena s penisem. Jako ženy se označují postavy, které mají kulatý důlek mezi stehny. Tento důlek má znázorňovat ženské pohlaví nebo také porod. Ve Skandinávii nám k identifikaci žen pomáhají i dlouhé vlasy (Coles 2005, 35). Takovým to známým příkladem je postava ženy z lokality Fossum (Obr.6), Tanum. V údolí Valcamonica by měly ženy být pouhé 4 % ze zobrazených postav (Bevan 2006, 61). Tyto rozdíly jsou přijímány badateli jak v Alpách, tak v severní Evropě. Problém ovšem nastává, když jsou postavy sexuálně neutrální (Bevan 2006, 35).

Mezi sexuálně neutrální postavy lze zařadit například postavy sedící u tkalcovského stavu z lokality Naquane v údolí Valcamonica. Jak je z etnografických studií známo tkaní a předení byla ženská činnost, tudíž se dá usuzovat, že zde zobrazené postavy jsou ženy (Bevan 2006, 66).

Ze Skandinávie do bezpohlavních postav můžeme zařadit i akrobaty, kteří se vyskytují převážně na lodích. Jejich těla jsou ohnutá vzad (s velkou pravděpodobností skáčou salta). O některých z nich se uvažuje jako o ženách, jelikož někteří jsou zobrazeny s penisy a jiné ne. K těmto úvahám přispívá tvar jejich těl a analogii z Dánska odkud pocházejí ženské bronzové figurky (Coles 2005, 35).

6.2.2 „Bojovníci“

První vyobrazení bojovníků z údolí Valcamonica pochází z pozdní doby bronzové. Tyto bojovníci či válečníci jsou znázorňováni s kulatou hlavou a zbytek těla je z jednoduchých čar (Bevan 2006, 91). Jejich těla jsou někdy čtvercová. Mohli bychom říci, že tyto postavičky připomínají dětskou kresbu. Někteří válečníci mají na hlavách helmy a v ruce drží oštěpy či kopí, která jsou větší než samotné postavy. Někdy mají v jedné ruce kopí (oštěp) a v druhé ruce štít. Na lokalitě Naquane se setkáme s válečníky, kteří jsou v tzv. procesí nebo v párech. Jednou z možných interpretací těchto válečníků je, že se jednalo o zápasy mezi mladými válečníky, nejspíše spojenými s iniciačními obřady. Je však možné, že se nejednalo o znázornění bojů, ale o tance v tomto případě o válečné tance. Tanec hrál důležitou roli v mnoha společnostech a náboženstvích (Bevan 2006, 84 – 85, 87).

Ve Skandinávii se setkáme s válečníky všech velikostí a tvarů. Mnoho falických postav s čtvercovým tělem mají pochvy na meč a z kterých kouká část meče (Obr. 7). Čtvercová těla mohou být z důvodu obleku, nejspíše z pevného materiálu. Zvětšená lýtka mohou indikovat nějakou formu holenic. Na hlavách mají helmy, některé jsou rohaté. Takové rohaté helmy známe opět z Dánska. I postavy s ptačími hlavami by mohly být jistým typem helmy. S nimi mohou souviset i postavy s roztaženými křídly, které vypadají jako by byly připraveny k boji. Další dekorace hlavy jsou náušnice, ty známe z lokality Litsleby (Obr. 8,9) (Coles 2005, 42, 47, 49).

Mezi nejčastěji znázorněné zbraně patří kopí či oštěpy s listovitým hrotem a válečné sekery s robustní násadou (Coles 2005, 47). Z Mont Bego jsou nejčastější postavy, které drží v ruce nad hlavou dýkovité sekery. Je zajímavé, že tyto zbraně jsou několikrát větší než samotné postavy (Barfield – Chippindale 1997, 120). Ze Skandinávie známe i lučištníky s dvojité klenutým lukem a šípy. Lukostřelci mívají ve své blízkosti vyobrazené psy. Všechny tyto zbraně jsou vyobrazeny nad

postavami nebo jinak v pohybu. Stejně jako v údolí Valcamonica i ve Skandinávii mají některé postavy vyobrazeny štíty. Štíty jsou převážně kulaté, u některých vidíme patrné výčnělky uprostřed a jiné mají uprostřed koncentraci malých důlků. Dalším typem jsou čtvercové štíty, které jsou zobrazeny s jezdci na koních.

6.2.3 Procesí

Procesí nebo také průvod je shromáždění lidí stejného stylu rozmístěno v rozeznatelném zástupu, řadě lidí (Coles 2003, 211). Takovéto procesí zahrnuje 4 až 25 lidských postav. Účastníci tohoto procesí mohou mít jednu hlavní postavu, která je větší než ostatní a zdá se, že udává směr ostatním postavám (Coles 2003, 219). Jednoho takového vůdce najdeme například na lokalitě Ekenberg. Jeho průvod čítá 18 lidí dívající se stejným směrem (na naší levou stranu), téměř všechny postavy mají kolem pasu malé meče. Samotný vůdce je dvakrát větší než ostatní postavy (Coles 2003, 216).

Podle znázornění lidských postav můžeme procesí zařadit do několika skupin. První skupinou je skupina bezrukých postav. Hlavy, těla i nohy s chodidly jsou zřetelně vyobrazené. Ovšem jejich ruce nejsou vyobrazeny nebo jsou zřetelné pouze jejich zbytky. Je zřetelné, že tyto vyobrazení jsou záměrné (Obr. 10). V tomto případě můžeme postavy chápat jako zajatce, které mají svázané ruce, a tudíž nejsou vidět (Coles 2003, 219). Takováto vyobrazení známe ze severní Evropy doby bronzové, v údolí Valcamonica jsou častější pro dobu železnou (Bevan 2006. 92).

Do druhé skupiny patří postavy, které mají ruce a v nich drží zbraně, někdy mají pochvy meče kolem pasů. Další skupinou jsou postavy oblečené do masky či jinak převlečené. Jejich těla mají trojúhelníkový tvar s rukama za zády. Hlavy mohou mít helmy a jiné pokrývky. Důležitou skupinou jsou tzv. adoranti nebo také oranti. Ve Skandinávii mají postavy v takovém to procesí zvednuté vzývající ruce a

jsou beze zbraní, místo zbraní drží v ruce někteří pochodeň nebo hůl. I v jejich případě mají na hlavách helmy a to většinou helmy s rohy nebo mají jiné pokrývky (Coles 2003, 219). Tato skupina patří mezi nejčastější genderové motivy v údolí Valcamonica. V severní Itálii je tato skupina znázorňována s roztaženýma rukama a k nim mají symetricky roztažené nohy. Některé jsou jasně falické (Obr. 11) a jiné jsou vyobrazeny s důlky mezi nohama, čímž by měli vyobrazovat ženy (Obr. 12). Zde jako i v jiných motivech se setkáme s pohlavně neutrálními postavami. Význam těchto postav je nejasný avšak můžeme je chápat jako postavy uctívající bohy nebo tanečníky. Často jsou spojovány s kosmologií, mytologií a jinými nadpřirozenými tématy (Bevan 2006, 36 – 37). Ve Skandinávii tyto postavy nacházíme v jedné řadě čítající maximálně 25 postav. V údolí Valcamonica jich na jednom místě najdeme až 52, ovšem nejsou v jedné řadě jako v severní Evropě, důležité je že byly vysekány současně (Bevan 2006, 42 - 43). U adorantů se objevují i postavy s velkými rukama, které mají prsty (Coles 2003, 219).

Do poslední skupiny patří postavy, které mají ruce, avšak nejsou zvednuté jako u předešlé skupiny.

6.2.4 Otisky chodidel

Do kapitoly o lidských postavách jsem zahrнула i otisky lidských chodidel, jakožto velmi častý motiv skalních rytin. Chodidla jsou vyobrazena samotná či v párech. Jejich velikosti odpovídají velikosti našich vlastních chodidel, možná jsou trochu menší. Bývají zobrazovány celé vysekané nebo jen jejich obrysy, někdy mají linii nebo dvě přes prostředek chodidla (Obr. 13). V tomto případě otisky vypadají jako podrážka bot (Coles 1994, 29). Občas jsou znázorněny prsty u nohou (Obr. 14), v některých případech jich mají až šest (Hygen - Bengtsson 2000, 111). Viditelné prsty jsou častější v severní Evropě než v údolí Valcamonica, kde prsty nejsou viditelné téměř nikdy a když ano, tak jejich velikost bývá větší než u ostatních motivů (Bevan 2006, 134). Jedním z vysvětlení tohoto motivu by mohlo být vyobrazení znaku boha či jiné

nadpozemské bytosti, které se nesmělo vyobrazovat. Jinou z variant je možnost, že vyobrazené nohy mohly symbolizovat znak vlastnictví nebo hraniční oblast mezi světem bytostí uvnitř skal a lidmi žijícími mimo ni. Z etnografických pramenů jsou známé případy, kdy Sanové z jižní Afriky vytvářely otisky svých rukou a to za účelem načerpání síly ze skály než za účelem vytvoření pouhého obrazu (Lewis – Williams 2007, 193).

Existují i zvířecí otisky, v porovnání s počtem lidských otisků jich je pouhé minimum. Z Bohuslānu známe otisky patřící nejspíše medvědovi a vlkovi. Nutno podotknout, že obě zvířata jsou známé ze severské mytologie a to vždy v rolích záporných (Hygen - Bengtsson 2000, 112).

6.3 Zvířata

Zvířata jsou dalším důležitým motivem skalních rytin. Mezi nejčastěji vyobrazené zvířata patří čtyřnozí býložravci, ptáci, hadi, a vzácně ryby. Mnoho zvířat, které máme z doby bronzové doložené, nejsou na skalách viditelné. Mezi taková zvířata bychom mohli zařadit ovce, prasata, krávy nejsou zcela jasné, ze severní Evropy chybějí tuleni, delfíni a kozy, které jsou často vyobrazené v údolí Valcamonica (Coles 2005, 52).

Vyobrazená domestikovaná zvířata zastupuje převážně skot, a to zejména býci (volové), koně a psi. Býci jsou ve Skandinávii znázorněni s velkými rohy, a to s oběma, i když je jinak celá postava vyobrazena z profilu (Obr.15). Někteří býci jsou faličtí, mají krátký ocas a pod ním bývá důlek, který má být nejspíše exkrement nebo nějaký sexuální motiv. Býk či vůl je častým motivem v Mont Bego. Vidět je můžeme s pluhem a člověkem či samotné. Nejčastěji jsou vyobrazeni z ptačí perspektivy s rohy několika velikostí a tvarů. Vysvětlení tohoto motivu často souvisí s úrodností a s mytologií například z Kréty doby bronzové (Barfield – Chippindale 1997, 109, 121). Dalším domestikovaným zvířetem je kůň, který se objevuje jak ve Skandinávii, tak i v severní Itálii (Obr 16). Vyobrazení bývají samostatně i ve stádu, s jezdcem i bez něj. U koní se

často v blízkosti objevuje sluneční kotouč, nebo se koně přímo dotýká. Koně je možné vidět i na palubě lodí a opět mají v blízkosti sluneční kotouč, což bude nejspíše symbolické znázornění (Coles 2005, 57 – 58). Ze severské mytologie známe mýty, ve kterých kůň táhne vozík se sluncem přes oblohu. Zajímavostí mezi koňmi a voly je, že dvou - kolový vůz táhnou vždy pouze koně a čtyř – kolové vozy táhnou pouze voli (Hygen - Bengtsson 2000, 114 - 115). V době bronzové patří mezi domestikovaná zvířata i psi, kteří se objevují též na skalních rytinách. Pes by se na rytinách dal velice lehce zaměnit s liškou a vlkem. K určení psa nám pomáhá skutečnost, že bývá v doprovodu lidí, například lovců. Z toho se usuzuje, že je zvíře ochočené, a pravděpodobně se jedná o psa (Coles 2005, 54).

Z divokých zvířat se nejčastěji vyskytuje jelen, pro kterého jsou charakteristické parohy (Obr. 16). Paroží se jim rozvětňuje jako paprsky slunce. Z keltských mýtů je znám bůh Cernunnos, jeho vyobrazení se uvádí z lokality Naquane (Anati 1994, 171), který byl poslem mezi světem bohů a světem lidí. I ze severských mýtů jsou známi jeleni, čtyři z nich pojídali listy ze Stromu Života, Yggdrasil, čímž ohrožovali existenci světa. Jelen je jediné zvíře, které je vyobrazené zabíjené člověkem (Hygen - Bengtsson 2000, 115). Ve Skandinávii je příležitostně vyobrazen los, kanec a medvěd. Z ptáků bezpečně rozeznáme pouze tetřeva, volavku, jeřába a kachny (Obr 17). Obrazce ptáků se vyznačují hlubším vysekáním. Ryby, i když byly důležitou součástí každodenního života obyvatel Skandinávie, byly velmi málo znázorňovány. Z lokality Stenbacken pochází známé zobrazení ryby, jejíž druh není přesněji určen (Coles 2005, 60). Z Vitlycke stojí za zmínku vyobrazení velryby, nejspíše vorvaně.

Velmi neobvyklé je zobrazení hada. Jejich těla jsou dlouhá a někdy zakončena spirálou, mají rozeznatelné hlavy od konce těla. Na některých výjevech mají dokonce otevřenou pusou. Na lokalitě Vitlycke se na hlavním panelu nachází had a naproti němu stojí falická postava s rukama nad

hlavou, jejíž výraz se zdá být udivený (Obr. 18). Z Dánského Fårdal pochází bronzová figurka hada z doby bronzové (Coles 2005, 60).

6.4 Stromy

Stromy nejsou velmi častým motivem, pouze z oblasti Bohuslän a Østfold jich známe přibližně 20 (Hygen - Bengtsson 2000, 118). Přesto je můžeme zařadit do dvou kategorií. Tou první jsou stromy vyobrazené se široce působícími větvemi, které se na špičce stromu zužují. Vyobrazen je kmen stromu i s kořeny. Druhou kategorií jsou menší stromy s užšími větvemi, které jsou více uspořádané. Ve větvích nebo na špičce stromu můžeme spatřit ptáka či lidskou postavu. Jejich podoba připomíná spíše stromy jehličnaté (Coles 2005, 62).

6.5 Kotouče a kola

Mezi kotouče lze zařadit veškeré abstraktní symboly, které mají kulatý tvar v několika formách. v Upplandu se jejich velikost pohybuje od 10 – 15 cm do 60 – 70cm (Coles 1994, 25). Kotouče mohou být zobrazeny pouze základní linií kotouče, nebo mohou být uvnitř vyplněné několika prvky a to například důlky, ty mohou být nahodilé nebo v soustředěné řadě (Coles 2005, 62). S kotouči jsou spojena i lidská těla, která mohou mít několik všemožných kruhových tvarů a to jak jednoduchých pouze se základní linií kruhu nebo s více komplikovanými jako například spirály (Coles 2005, 64). Vysvětlení těchto kotoučů se různí, podle některých znázorňují slunce, měsíc, kola, mohyly. Některé kotouče jsou překřížené jednou či dvěma čarami, v těchto případech se nazývají kolem (Coles 1994, 25). Kola jsou zobrazována samostatně (Obr. 9) i v párech, nebo v přítomnosti vozu (Obr. 19).

6.6 Vozy

Jak již bylo řečeno, s koly souvisí samozřejmě i vozy, které byly dvou nebo čtyř kolové. Vozy se vyskytují nejčastěji ve Skandinávii

v blízkosti moře, ale také v údolí Valcamonica (Bevan 2006, 48). Obvyklým zobrazením je prázdný vůz, který vidíme ze shora, zatímco kola jsou znázorněny z profilu (Hygen - Bengtsson 2000, 102). Opravdu jen velmi výjimečně je ve voze zobrazen člověk. Jinak tomu je s tažnými zvířaty, které jsou u téměř každého druhého vozu (Coles 2005, 69). Za válečné vozy se považují vozy dvoukolové, které jsou tažené koňmi. Čtyřkolové vozy, které jsou taženy voly (Obr. 19), mohly mít praktickou i rituální funkci v době bronzové. Vozy jsou někdy vyobrazeny v téměř abstraktní podobě (Hygen - Bengtsson 2000, 101 – 102).

6.7 Důlky

Důlky patří mezi nejčastější motivy, nacházejí se i na místech, kde žádné jiné rytiny nenalezneme. Důlky jsou označovány za pravděpodobně nejstarší rytiny. Z francouzské jeskyně v La Ferrasie v Dordogne byl objeven dětský hrob z doby před 30 000 lety, kde na kamenné desce byly vyobrazeny důlky (Hygen - Bengtsson 2000, 121, 125). Důlky jsou kulaté prohlubně vysekané do skály. Jejich velikosti jsou různé, pohybují se od 3 – 5 cm v průměru, u těchto malých rozměrů je i menší hloubka vysekání a to zhruba 1 – 3 cm. Větší rozměry důlků se pohybují kolem 15 cm v průměru a jejich hloubka může být až 7 – 8 cm (Coles 1994, 22).

Důlky se vyskytují v pravidelných (Obr. 17) i náhodných shlucích, v blízkosti i ve větší vzdálenosti od ostatních skalních rytin. Jsou v přímém spojení se zvířaty a s lidskými postavami, například při vyobrazení žen či jako znázornění lidské hlavy. Čas od času se vyskytují nad prsty rukou, z Asperberget v Tanumu známe postavu s rukou nad hlavou, která má čtyři prsty a nad nimi osm sloupců o čtyřech řadách důlků. Důlky se vyskytují nad loděmi nebo uprostřed kotoučů (Coles 2005, 76 - 77). V některých případech jsou jen důlky vyobrazeny obrazce, takovým případem je oradlo z Kasen Ryk (Hygen - Bengtsson 2000, 121).

Význam těchto důlků je stále neznámý a to, i když existují stovky možných vysvětlení. Někteří badatelé se domnívají, že symbolizují konstelace hvězd, kapky krve na skále, měsíc nebo slunce, ženské pohlaví a sexuální motivy, smrt, válku, vstup do podzemí a mnoho dalších vysvětlení, z nichž některá jsou více, jiná méně pravděpodobná. Důlky nejspíše symbolizují několik různých věcí (Coles 1994, 22). Do 20. století byly důlky používané k lidovému léčitelství, ze Švédska jsou dodnes známá místa, kde byly důlky vyplňovány tukem a jinými věcmi jako obětiny pro víly, které měly lidi zbavit nemocí (Hygen - Bengtsson 2000, 126).

6.8 Oradla a pluhy

Jako další motiv jsem zařadila obrazce oradel a pluhů (Obr. 20). O jednom známém oradle jsem se výše již zmínila. Ve Skandinávii bychom mohli oradla zařadit do tří skupin rozdělených dle vyobrazení. Spřežení pluhů jsou tažena dvěma voly, kteří jsou z profilu a někdy zrcadlově znázorněni. Patrné může být i jho. Pluhy bývají v doprovodu falických postav (Coles 2005, 71 – 72). Na lokalitě Mont Bego, se obrazce pluhů vyskytují v hojném počtu. Pluh zde bývá zapřáhnutý k páru volů, kteří jsou zobrazeny z ptačího pohledu, v některých případech jsou znázorněny spolu s člověkem. Vyobrazení tohoto motivu daleko od míst orby na téměř vrcholku hory naznačuje, že se nejedná o realistickou každodenní záležitost (Barfield – Chippindale 1997, 107, 110).

6.9 Ostatní motivy

Mezi ostatní motivy lze zařadit topografické rytiny, které jsou známé z Alp. Tyto motivy jsou reprezentovány v několika formách: nepravidelné, pravoúhle a kulaté. Nejčastější vyobrazení je pravoúhlé s dvojitou základní linií a několika vertikálních linií ve vnitřní části. Dalším častým zobrazením jsou pravidelné důlky, které se nacházejí v jakoby oplocené oblasti. Velké množství typů tohoto motivu je přítomno jak

v údolí Valcamonica, tak i v Mont Bego. I když se tento motiv může jevit jako vyobrazení map, jisti si tím nemůžeme být. Tento názor je zastáván z důvodu podoby krajiny vyobrazené z ptačího pohledu (Arcà 2004, 318 – 321). Z důvodu datování těchto motivů do období eneolitu a doby železné se jimi v tomto příspěvku nebudu dále zabývat.

Jedním z dalších motivů, jejichž význam jen stěží vysvětlíme, jsou síťovité útvary ze Skandinávie. Tyto tvary mají nepravidelnou konstrukci vyplněnou křížovými liniemi, na první pohled se zdají být v naprostém zmatku. Vyskytují se samotné i v kombinaci s ostatními motivy a to nejčastěji s loděmi (Obr. 21) Kvůli této kombinaci jsou občas považovány za rybářské sítě. Jednou z dalších možností vysvětlení tohoto motivu jsou brázdy vzniklé na poli po obdělávání půdy. Žádné z těchto vysvětlení není bohužel uspokojivé a tento motiv zůstává nevysvětlený (Hygen - Bengtsson 2000, 119 – 121).

Za zmínku stojí vyobrazené domy z údolí Valcamonica, i přestože jsou datovány do doby železné. Domy můžeme vysvětlit jako obyčejné obydlí, které kolektivně tvoří vesnici. Dalším možným vysvětlením jsou kultovní objekty. Jejich velikosti se různí, a v některých případech vidíme uvnitř domu lidské postavy, otisky chodidel a další menší dům. Tyto motivy uvnitř domů jsou superpozicemi některých ze starších či mladších obrazců (Bevan 2006, 144 – 145).

Zajímavostí jsou sexuální scény a to jak heterosexuální tak i sodomie – sex se zvířaty. Sexuální scény jsou vysvětlovány různými způsoby, někteří badatelé se domnívají, že se jedná o rituály spojené například s plodností, podle jiných jsou tyto motivy pouhým důkazem pro smysl pro humor v pravěkých kulturách nebo také urážka jednotlivce (Bevan 2006, 148).

7 DATABÁZE

7.1 Popis databáze

Data získaná ze studia dostupné literatury (Ling 2008, Bengtsson 1997) byla shromážděna v databázi vytvořené v programu Microsoft Office Access 2007. Databáze je tvořena dvěma hlavními tabulkami s názvy Skalní rytiny – Bohuslän a Literatura.

Tabulka Skalní rytiny – Bohuslän obsahuje 19 deskriptorů a 50 záznamů, tedy 50 panelů ze švédského regionu Bohuslän. Deskriptory obsahují název panelu s jeho přesnější lokací, nejnižší výšku nad současným mořem (Mnm), výška je určena podle obrazce s nejnižší polohou. Velikost panelu určenou v metrech, sklon panelů. Další deskriptory popisují počty samotných skalních motivů, motivy byly rozděleny na lodě, důlky a lidské postavy, které byly dále rozděleny na jezdce na koni a na otisky lidských chodidel. Následují zvířata, která jsou dále rozdělena na zvířecí otisky a na ptáky. Po nich jsou vypsány kotouče a kotouče překřížené, vozy, síťovité útvary a ostatní motivy. Do ostatních motivů jsou započítány fragmenty poškozených obrazců či obrazce, které nemají přesnější interpretace. Jako poslední jsou uvedeny přílohy.

Tabulka literatura obsahuje informace o literatuře, která byla použita u psaní této práce.

7.2 Kombinace skalních motivů

Informace uvedené v této kapitole vycházejí z výše popsané databáze. Jelikož databáze obsahuje pouze 50 záznamů o konkrétních panelech, můžou být uvedené informace zkreslené oproti opravdovému stavu. Z tohoto důvodu jsem vytvořila grafická zobrazení, která se budou zabývat pouze vybranými panely. Porovnání poměrů mezi motivy všech 50 záznamů je zobrazeno na prvním a druhém grafickém zobrazení (Graf 1 a 2). Jak je na první pohled patrné důlky jasně převažují nad všemi

ostatními motivy, pouze na 2 z 50 panelů nejsou žádné důlky. Na druhém místě jsou lodě a po nich následují lidské postavy a zvířata. Další motivy jsou vyobrazeny po menších počtech a samozřejmě některé z motivů se vyskytují pouze na jednom panelu jako například síťovité útvary.

Jako první jsem zvolila panel Tanum 1, Vitlycke (Graf 3). Na tomto panelu o velikosti 8 x 20 m se nachází 170 důlků, 97 lodí, 66 lidských postav, 27 zvířat, 7 otisků lidských chodidel, 4 kotouče a 5 ostatních motivů. Důlky jsou na tomto panelu rozmístěné v různých scénách. Ovšem hlavním motivem tohoto panelu jsou zejména lodě, které jsou různých velikostí i umístění na panelu. Na některých lodích se vyskytují lidské postavy.

Druhým panelem jsem zvolila Askum 6:7, Askum (Graf 4), jehož velikost je 2,9 x 1,3 m. Jeho malá velikost odpovídá i malému počtu skalních rytin. Na tomto panelu se nacházejí pouze 2 lodě, 1 otisk lidských chodidel, pouhých 5 důlků a 6 fragmentů, jejichž přesný původ se nedá určit.

Třetím panelem je Askum 2, Kronogård (Graf 5). Velikost tohoto panelu je 3,2 x 3,1 m. Na tomto panelu je zvláštní malý počet důlků, kterých je pouze 8. Dále je zde 5 lodí, 16 lidských postav, 9 zvířat, 2 vozy a 4 ostatní motivy. I na tomto panelu stojí některé postavy v lodích. Zvláštností tohoto panelu je zobrazení dvou hadů (počítány ke zvířatům), které jsou zobrazeny hlavami k sobě (Bengtsson 1997, 9).

Kville 172 (Graf 6) jsem zvolila jako další ukázkou panelu. Tento panel čítá 230 důlků, 7 lodí a 3 ostatní motivy, které nejsou přesněji identifikovatelné. Při pohledu na tento panel (viz příloha v databázi) je jasné, že některé důlky v tomto případě jsou naaranžované do sloupců a řad a ne pouze „náhodně“ vyobrazené jako na jiných místech.

Posledním panelem jsem zvolila Tanum 33, Asperberget. Zde se nachází 14 lodí, 39 důlků, jako jediné lidské postavy zde jsou jezdci na

koních, kterých je 17. Kromě uvedených koní je zde dalších 58 zvířat, 7 zvířecích otisků a 18 ptáků.

7.2.1 Aplikace faktorové analýzy

Faktorová analýza byla provedena v programu Statistica 10. Pro vyhledání pravidelností bylo vybráno 50 panelů a celkem 13 deskriptorů (viz skalní motivy v databázi). Ze 13 deskriptorů jsem 4 deskriptory odebrala, jelikož počtem nebyly statisticky významné, a to síťovité útvary, ptáky, zvířecí otisky a vozy (viz Tab 1). Prvním krokem k výpočtu faktorové analýzy byl výpočet korelační matice (kroky viz Neustupný 2007, 140 - 147). Koeficienty korelační matice vyjadřují závislost mezi vybranými 9 deskriptory. V tabulce korelační koeficientů (Tab. 2) jsou červenou barvou zvýrazněny ty koeficienty, které mají na 5 % hladiny významnosti.

Dalším krokem byl výpočet vlastních čísel faktorů, podle kterých jsem určila samotný počet faktorů. K dalšímu postupu jsem zvolila 4 faktory. Dále následovala rotace faktorů a to metodou zvanou Varimax (normalizovaný). Výsledkem této rotace je matice faktorových koeficientů nebo také zátěží (Tab. 3), které vyjadřují typičnost daných 4 faktorů. Pro interpretaci bylo vypočítáno faktorové skóre, které udává, jak jsou jednotlivé motivy typické pro určitý faktor.

Pro Faktor 1 je zřetelná vazba mezi deskriptory překřížených kotoučů, kotoučů, zvířat a lidských postav. Faktor 2 se vylučuje s deskriptorem lodí a otisků lidských chodidel. Ve Faktoru 3 je zastoupena kombinace důlků s ostatními motivy. Ve čtvrtém faktoru nejsou zřetelné žádné kombinace mezi deskriptory skalních motivů.

První faktor odpovídá skutečnosti. Kombinace mezi motivy překřížených kotoučů, kotoučů, zvířat i lidských postav na jednom panelu skutečně existují. Tento výsledek lze vidět i v přiložené databázi. Podle faktorové analýzy se motivy lodí nevyskytují s otisky lidských chodidel.

Tento výsledek je bohužel špatný, tuto informaci si můžeme opět potvrdit v databázi (např. Askum 22:1, Tanum 1 a další). Kombinace mezi důlky a ostatními motivy je podle výsledků faktorové analýzy i databáze správná.

8 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala skalními rytinami z doby bronzové, a to zejména ze švédských provincií Bohuslän a Uppland, norského Østfoldu a dále z italského alpského údolí Valcamonica. Menší část práce se věnovala lokalitě Mont Bego z francouzských Alp.

První část práce se zabývala krajinou, ve které se v daných regionech nacházejí skalní rytiny. Pro severní Evropu jsou typické přímořské oblasti u Severního moře (Uppland u Baltského moře). Moře zde v minulosti bylo o několik metrů výše, než je tomu v současnosti. Tento pohyb moře a ledovců vytvaroval místní krajinu. Zejména skaliska, která původně ležela v moři (Hygen - Bengtsson 2000,40 – 48), se stala místy, kde vznikaly v době bronzové skalní rytiny. Údolí Valcamonica bylo tvořeno zejména ustupujícím ledovcem, jehož pohyb je dodnes stále patrný na skaliskách (Anati 1994, 47 – 56).

Další část této bakalářské práce se věnovala historii bádání a stručnému popisu doby bronzové ve Skandinávii a Alpské oblasti. Hlavním tématem tohoto příspěvku jsou skalní obrazce a jejich motivy. Pro přímořské krajiny jsou jedním z nejdůležitějších motivů lodě. Díky jejich stylu znázornění a analogií z bronzových artefaktů lze určit stáří lodí (Ling 2008, 102 – 105). Lidské postavy jsou v různých stylech (samostatně i ve scénách) zobrazovány na téměř všech lokalitách, jak ve vnitrozemských, tak i přímořských oblastech. V některých případech lze u antropomorfních postav rozlišit pohlaví. Autorka práce dále věnovala pozornost motivům zvířat. Nejčastěji vyobrazovaná zvířata jsou čtyřnozí

býložravci, ptáci, hadi a velmi vzácně ryby (Coles 2005, 52). Mezi nejčastější vyobrazení býložravců patří koně (občas s jezdcí), ty někdy táhnou dvoukolové vozy. Dalším důležitým býložravcem jsou vyobrazení jeleni. Jeleny lze jako jediná zvířata, v rámci skalních rytin, spatřit jako lovená a zabíjená člověkem (Hygen - Bengtsson 2000, 115). Pouze ve Skandinávii se setkáme s motivem stromů, kde z regionů Bohuslän – Østfold známe přibližně 20 těchto vyobrazení (Hygen - Bengtsson 2000, 118).

Dalším diskutovaným motivem jsou vozy a s nimi související překřížené kotouče, které by měly znázorňovat kola (Coles 1994, 25). Interpretace kotoučů a překřížených kotoučů se ovšem různí. Vozy se objevují dvou nebo čtyřkolové. V některých případech jsou vozy taženy voly a to vozy čtyřkolové, vozy dvoukolové jsou taženy koňmi (Hygen - Bengtsson 2000, 101 – 102).

Důlky jsou kulaté prohlubně o různých velikostech, které jsou vysekané do skal. Vyskytují se v pravidelných i náhodných shlucích, a to na všech lokalitách. Vysvětlení tohoto motivu se velmi různí pro některé badatele symbolizují konstelace hvězd, měsíc nebo slunce, pro jiné jsou znakem ženského pohlaví (Coles 1994, 22). V některých případech jsou samotnými důlky vyobrazeny jiné motivy jako např. oradlo z lokality Kasen Ryk (Hygen - Bengtsson 2000, 121). Oradla a pluhy jsou dalšími diskutovanými motivy. Z lokality Mont Bego jsou známá zobrazení pluhů, které bývají zapřáhnuty k páru volů (Barfield – Chippindale 1997, 110). V předloženém příspěvku jsou probírány i další motivy mezi nimi např. síťovité útvary ze Skandinávie či topografické rytiny, které jsou známé z Alpské oblasti.

Databáze byla vytvořena na základě informací z prací Johana Linga a Lasseho Bengtssona. Tuto databázi a s ní spojenou faktorovou analýzu by bylo potřeba rozšířit o více lokalit (věnuje se pouze regionu Bohuslän), což však nebylo možné z dostupné literatury. Aplikace faktorové analýzy potvrdila kombinaci mezi motivy překřížených kotoučů, kotoučů, zvířat a

lidských postav. Podle výsledků faktorové analýzy se společně nevyskytují otisky lidských chodidel a lodí, což však neodpovídá skutečnosti. Dále tato analýza potvrdila kombinace důlků s ostatními motivy.

9 POUŽITÁ LITERATURA

Anati, E. 1994: Valcamonica rock art. A new history for Europe.

Anati, E. 2008: The Way of Life Recorded in the Rock Art of Valcamonica, Adoranten, 13 – 35.

Arcà, A. 2004: The topographic engravings of Alpine rock – art: fields, settlements and agricultural landscapes. In: Chippindale, Ch. – Nash, G. eds., *The Figured Landscapes of Rock – Art. Looking at Pictures in Place*, Cambridge, 318 – 350.

Barfield, L. – Chippindale, Ch. 1997: Meaning in the Later Prehistoric Rock – Engravings of Mont Bégo, Alpes – Maritimes, France, *Proceedings of the Prehistoric Society* 63, 103 – 128.

Bengtsson, L. 1997: Arkeologisk rapport 3 från Vitlyckemuseet. Hällristningar från Askums socken Bohuslän. Tanumshede: Vitlyckemuseet.

Bevan, L. 2006: *Worshippers and Warriors. Reconstructing gender and gender relations in the prehistoric rock art of Naquane National Park, Valcamonica, Brescia, northern Italy.* BAR S1485.

Bouzek, J. 2005: *Pravěk českých zemí v evropském kontextu.* Praha.

Coles, J. 1994: *Rock Carvings of Uppland. A guide.* Uppsala.

Coles, J. 2000: *Patterns in a Rocky Land. Rock Carvings in South – West Upplands, Sweden.* Aun 27.

Coles, J. 2003: And on they went ... Processions in scandinavian bronze age rock carvings, *Acta Archaeologica* 74, 211 – 250.

Coles, J. 2005: *Shadows of northern past. Rock carvings of Bohuslän and Østfold.* Oxford: Oxbow.

Coles, J. 2008: A Land Apart: Environments and Rock Art in Northernmost Bohuslän, Sweden, *The Antiquaries Journal* 88, 1 - 36.

Horowitz, A. 1975: Holocene Pollen Diagrams and Paleoenvironments of Valcamonica, Northern Italy, *Bolletino del Centro Camuno di Studi Preistorici* 12, 39 – 48.

Hyder, W. – D. 2004: Locational analysis in rock art studies. In: Chippindale, Ch. – Nash, G. eds., *The Figured Landscapes of Rock – Art. Looking at Pictures in Place*, Cambridge, 85 – 101.

Hygen, A - S. – Bengtsson, L. 2000: Rock carvings in the borderlands. Bohuslän and Østfold. Savadalen.

Chippindale, Ch. 2004: From millimetre up to kilometre: a framework of space and of scale for reporting and studying rock – art in its landscape. In: Chippindale, Ch. – Nash, G. eds., *The Figured Landscapes of Rock – Art. Looking at Pictures in Place*, Cambridge, 102 – 117.

Lewis – Williams, D. 2007: *Mysl v jeskyni. Vědomí a původ umění*. Praha: Academia.

Ling, J. 2008: *Elevated Rock Art: Towards a maritime understanding of rock art in northern Bohuslän, Sweden*. GOTARC serie B. Gothenburg Archeological Thesis 49. Gothenburg.

Marretta, A. 2008: *Digging the Past: one hundred years of research on Valcamonica rock art*, Adoranten, 36 – 54.

Neustupný, E. 2007: *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Podborský, V. 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*. Brno.

Internet:

<http://www.rupestre.net/alps/bego.html> [21. 3. 2011]

10 RESUMÉ

This bachelor thesis is about rock carvings in the bronze age from swedish coastal province Bohuslän, Uppland and norwegian region Østfold. Other rock carvings sites are in landlocked areas Valcamonica valley in northern Italy and Mont Bego from french Alps. First topic of this work is landscape and environment in different regions. Thesis include a history of rock art research and general information of the Bronze age in southern Scandinavia and Alpine regions.

One of the main focus of this work are some of the most important images of rock carvings. We are able to identify motifs such as ships, anthropomorphic figures, animals, carts, ploughs, cupmarks, discs and many others. I therefore discuss the basic interpretation of these motifs.

Author created database in Microsoft Office Access 2007 and try found combination between specific motifs. Database include only few data from Bohuslän region in Sweden.

11 PŘÍLOHY

Graf 1: Poměr počtu motivů na všech 50 záznamech

Graf 2: Poměr počtu motivů na všech 50 záznamech

Graf 3: Tanum 1, Vitlycke

Graf 4: Askum 6:7

Graf 5: Askum 2, Kronogård

Graf 6: Kville 172

Graf 7: Tanum 33, Asperberget

Tabulka 1: Popisné statistiky

Tabulka 2: Zobrazení korelačních koeficientů

Tabulka 3: Faktorové zátěže

Mapa 1 :Provincie Bohuslän, červené tečky jsou skalní rytiny a černé tečky jsou mohyly (Podle J.Linga 2008)

Mapa 2: Současná mapa Tanumu a mapa z DB (tmavá modrá kolem 1600 BC a světlá 900 BC), červené tečky výskyt rytin (Podle J.Linga 2008)

Mapa 3:Mapa údolí Valcamonica (Podle Anatiho 1994)

Mapa 4: Mapa Mont Bega (Podle Anatiho 1994)

Obrázek 1:Pohled z lokality Seradina na údolí Valcamonica (Foto Denisa Vaníková)

Obrázek 2: Lokalita Aspeberget. V pravo lze vidět loď.

Obrázek 3:Lokalita Fossum. Loď se 2 válečníky. (Foto O.Malý)

Obrázek 4: Lokalita Vitlycke a 3 lodě s lidskými postavy

Obrázek 5:Pravděpodobně svatební pár z lokality Vitlycke (Foto O.Malý)

Obrázek 6: Rytina ženy s dlouhým účesem z lokality Fossum

Obrázek 7:Válečníci z lokality Fossum

Obrázek 8:Detail hlavy válečníka z lokality Litsleby.

Obrázek 9:Lokalita Fossum.Falický válečník s oštěpem, pod stehny leží loď, vlevo překřížený koutouč a další (Foto O.Malý)

Obrázek 10:Bezruké procesí z Asperbegetu.

Obrázek 11:Faličtí adoranti z Capo di Ponte, Národní park Naquane (Foto D.Vaníková)

Obrázek 12:Naquane. Procesí pravděpodobně žen (Foto D.Vaníková).

Obrázek 13:Foppe di Nadro. Otisky chodidel s liniemi.

Obrázek 14: Otisky chodidel s prsty. Litsleby

Obrázek 15: Býk z Vitlycke (Foto O.Malý)

Obrázek 16:Seradina. Lovec na koni loví jelena v doprovodu psů.

Obrázek: 17:Válečníci,ptáci a důlky (Foto O.Malý)

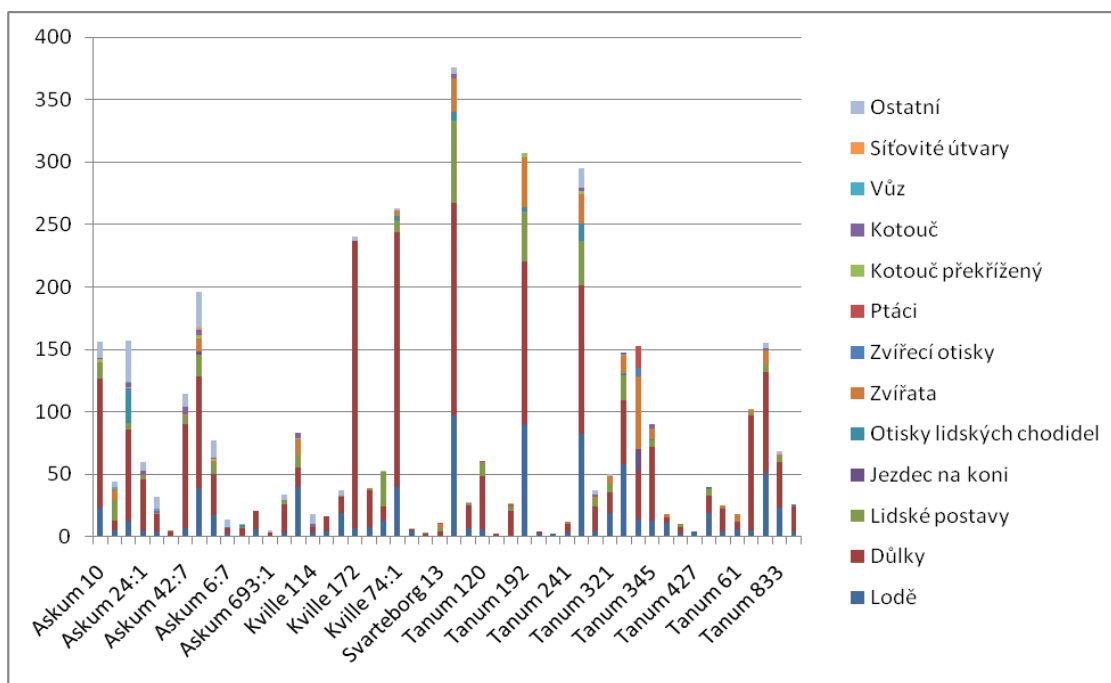
Obrázek 18:Vitlycke. „Vystrašený“ muž před hadem.

Obrázek 19:Naquane. Čtyčkolový vůz táhnoucí 2 býky (Foto D.Vaníková)

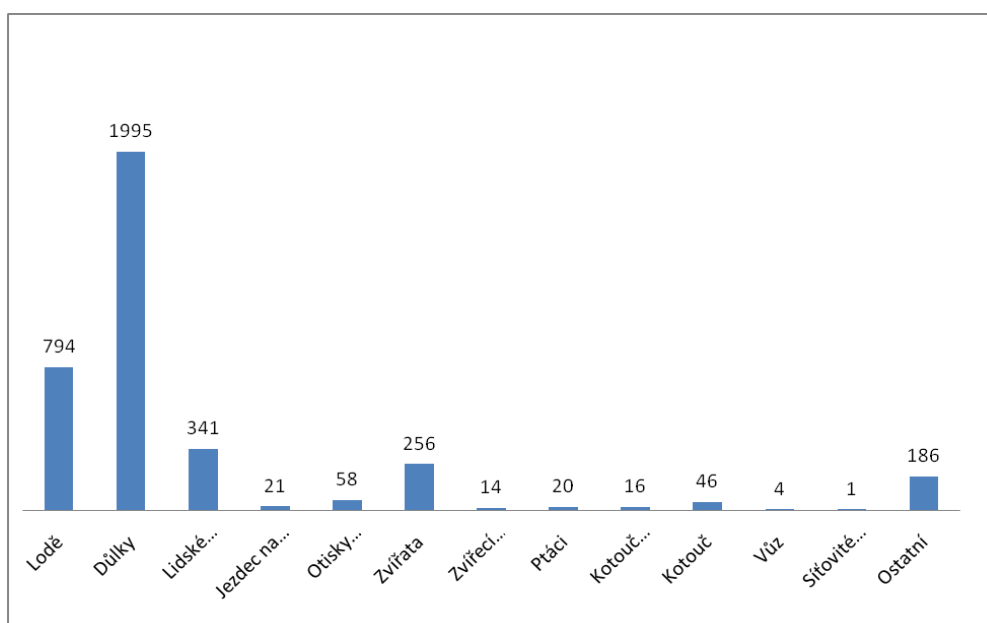
Obrázek 20: Pluhy ze Seradiny (Foto D.Vaníková)

Obrázek 21:Sotetorp. Síťovitý útvar s lodí(Foto O.Malý)

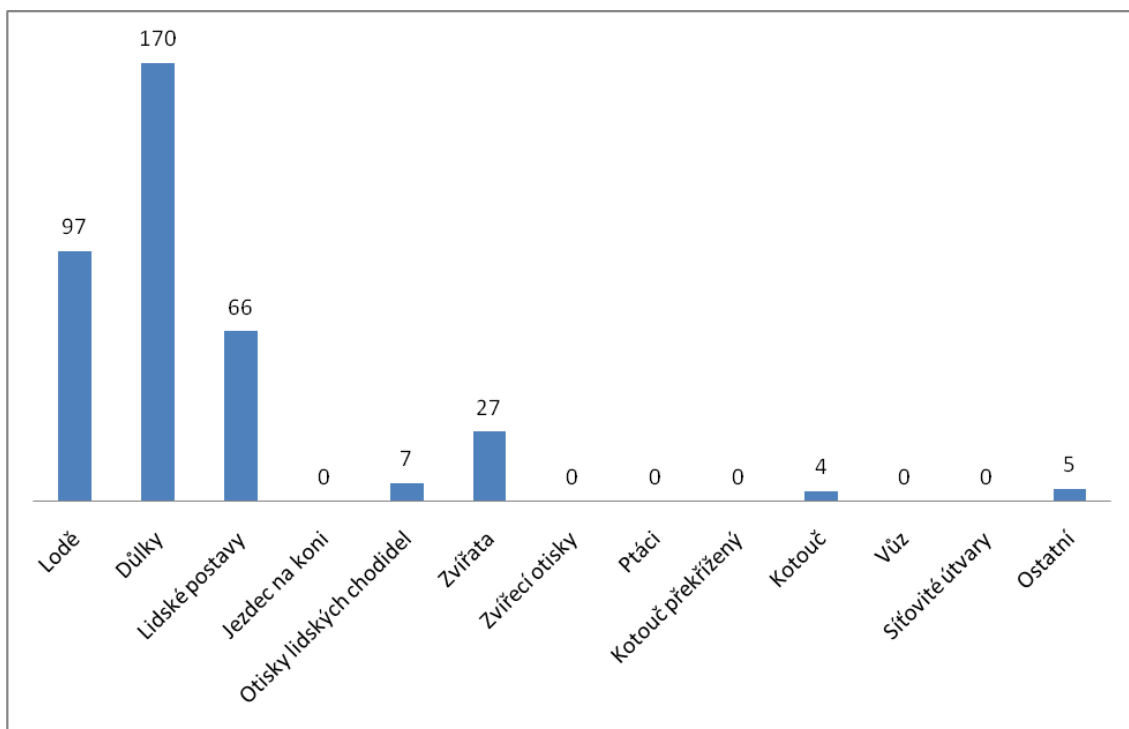
Graf 1: Poměr počtu motivů na všech 50 záznamech

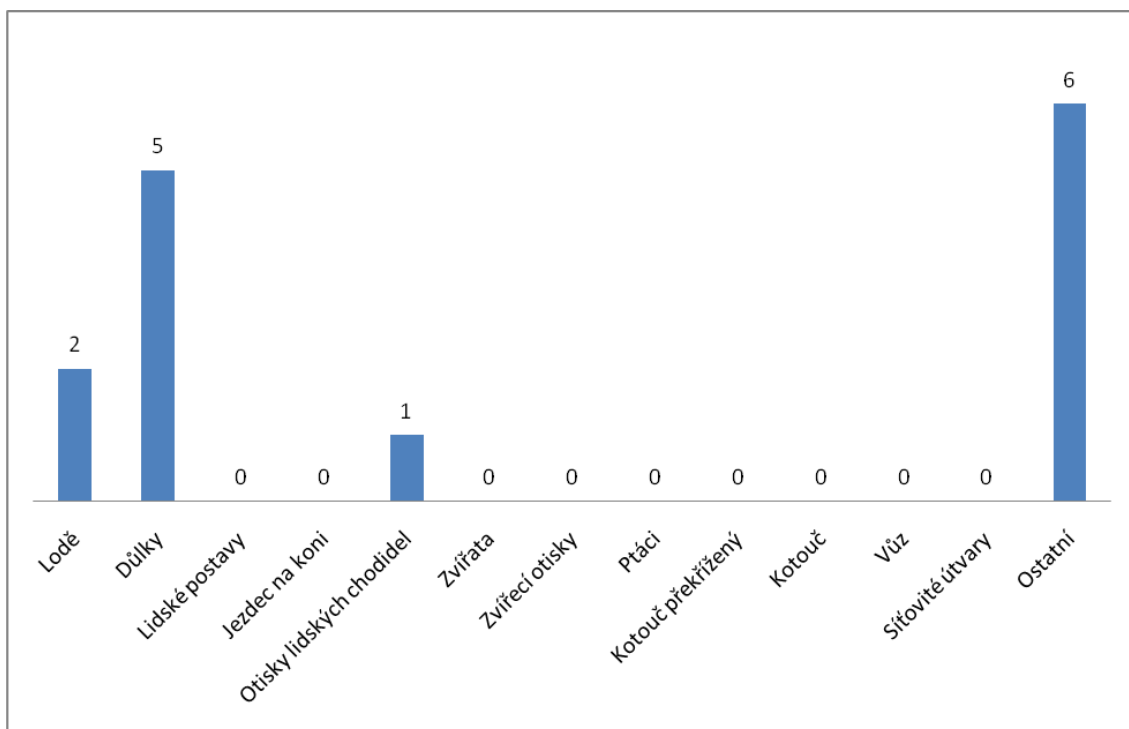
Graf 2: Poměr počtu motivů na všech 50 záznamech

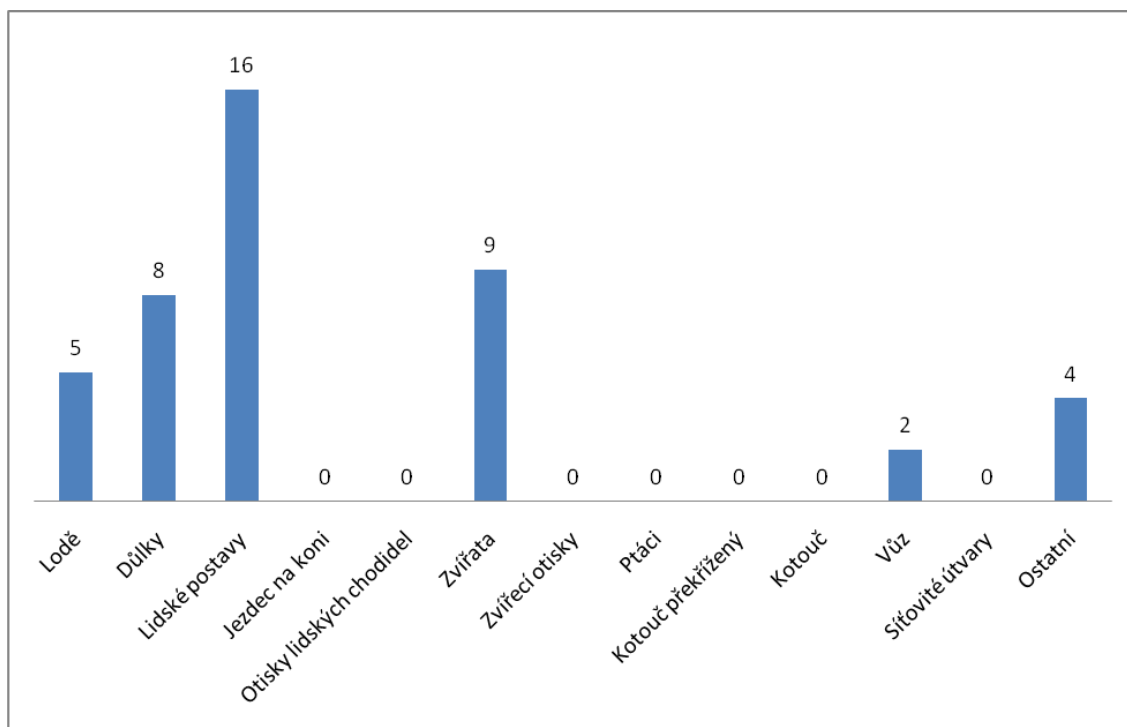
Graf 3: Tanum 1, Vitlycke

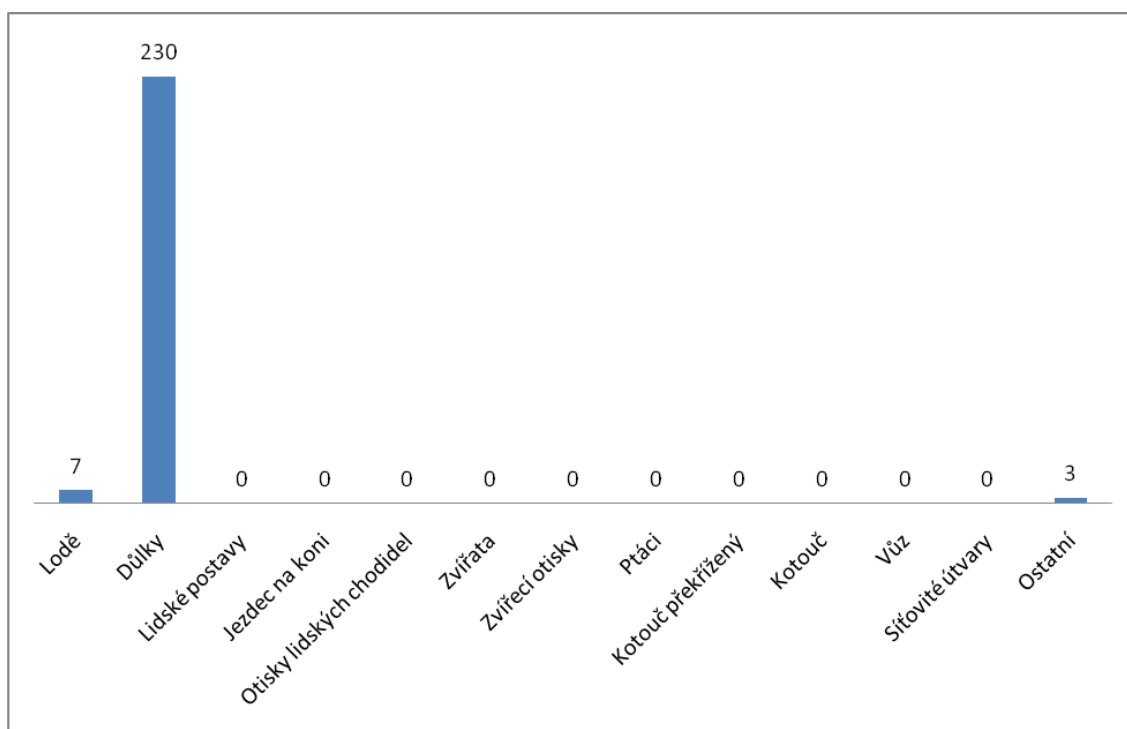
Graf 4: Askum 6:7

Graf 5: Askum 2, Kronogård

Graf 6: Kville 172

Graf 7: Tanum 33, Asperberget

Tabulka 1: Popisné statistiky

Proměnná	Popisné statistiky (Tabulka 1)					
	N platných	Průměr	Součet	Minimum	Maximum	Sm.odch.
sřítovité útvary	50	0,02000	1,00000	0,00	1,00000	0,14142
ptáci	50	0,04000	2,00000	0,00	1,00000	0,19794
zvířecí otisky	50	0,04000	2,00000	0,00	1,00000	0,19794
vůz	50	0,06000	3,00000	0,00	1,00000	0,23989
jezdec na koni	50	0,08000	4,00000	0,00	1,00000	0,27404
kotouč překřížený	50	0,20000	10,00000	0,00	1,00000	0,40406
otisky lidských chodidel	50	0,24000	12,00000	0,00	1,00000	0,43141
kotouč	50	0,38000	19,00000	0,00	1,00000	0,49031
ostatní	50	0,50000	25,00000	0,00	1,00000	0,50507
zvířata	50	0,54000	27,00000	0,00	1,00000	0,50345
lidské postavy	50	0,68000	34,00000	0,00	1,00000	0,47121
dulky	50	0,96000	48,00000	0,00	1,00000	0,19794
lodě	50	0,98000	49,00000	0,00	1,00000	0,14142

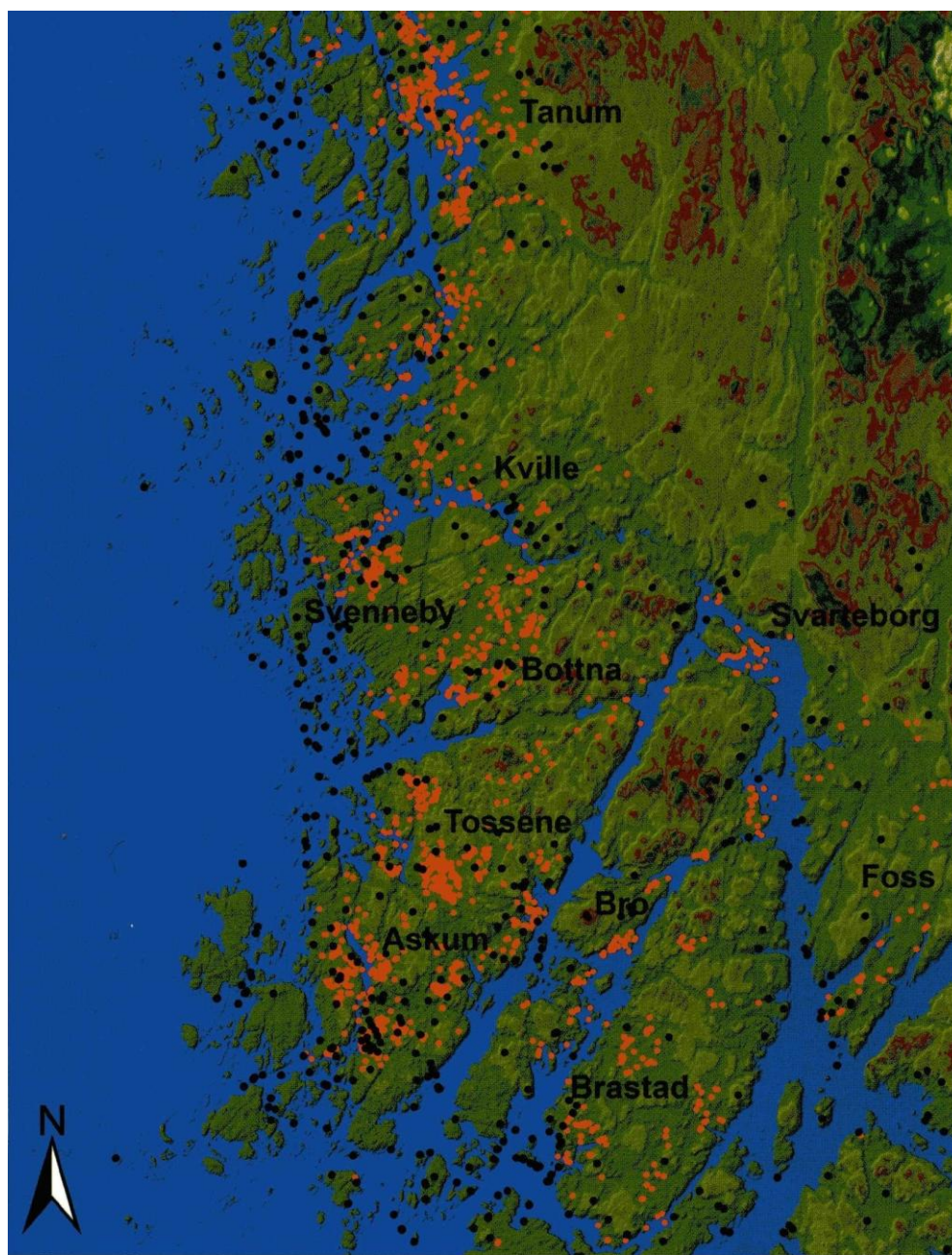
Tabulka 2: Zobrazení korelačních koeficientů

Proměnná	Korelace (Tabulka 1)								
	jezdec na koni	kotouč překřížený	otisky lidských chodidel	kotouč	ostatní	zvířata	lidské postavy	dulky	lodě
jezdec na koni	1,00000	0,03686	-0,16571	-0,07897	-0,14744	0,27216	-0,27182	0,06019	0,04212
kotouč překřížený	0,03686	1,00000	0,30439	0,32963	-0,00000	0,36115	0,34299	0,10206	0,07142
otisky lidských chodidel	-0,16571	0,30439	1,00000	0,23540	0,00000	0,04885	0,18471	0,11470	-0,25421
kotouč	-0,07897	0,32963	0,23540	1,00000	0,20602	0,30919	0,36039	0,15980	0,11184
ostatní	-0,14744	-0,00000	0,00000	0,20602	1,00000	-0,04012	0,25724	0,20412	-0,14285
zvířata	0,27216	0,36115	0,04885	0,30919	-0,04012	1,00000	0,39915	0,22116	0,15478
lidské postavy	-0,27182	0,34299	0,18471	0,36039	0,25724	0,39915	1,00000	0,29756	-0,09799
dulky	0,06019	0,10206	0,11470	0,15980	0,20412	0,22116	0,29756	1,00000	-0,02916
lodě	0,04212	0,07142	-0,25421	0,11184	-0,14285	0,15478	-0,09799	-0,02916	1,00000

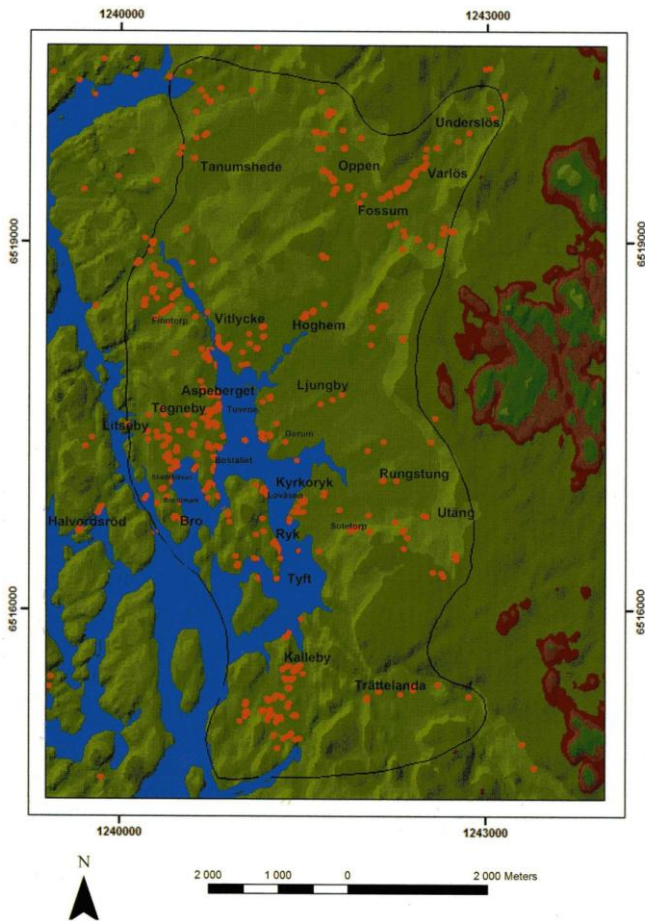
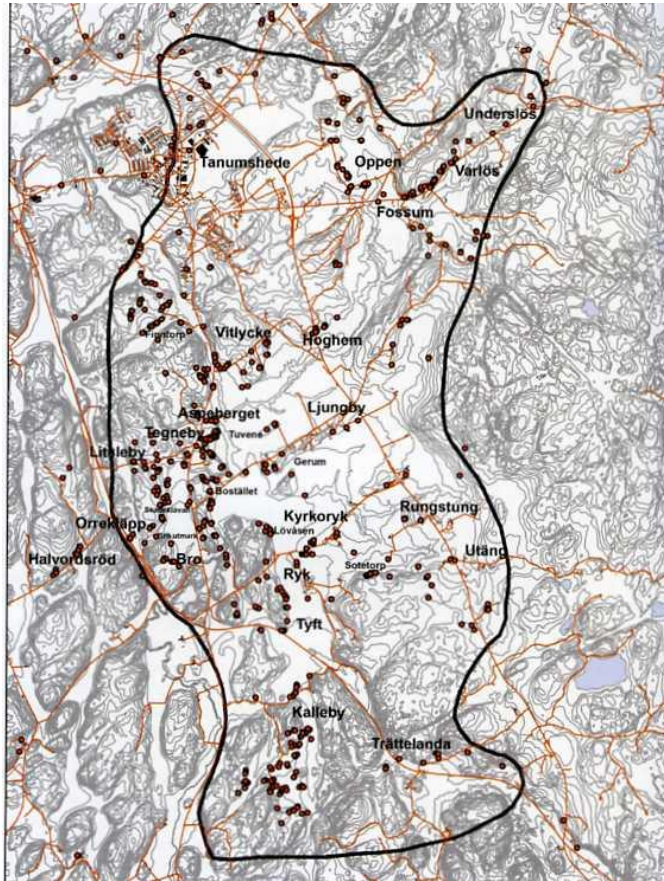
Tabulka 3: Faktorové zátěže

Proměnná	Faktor. zátěže (Varimax normaliz.) (Tabulka Extrakce: Hlavní komponenty (Označené zatěže jsou >,500000))			
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
lodě	0,23210	-0,82909	-0,22028	0,01849
dulky	0,18956	0,10978	0,64939	-0,32687
lidské postavy	0,61240	0,08664	0,48813	0,16960
jezdec na koni	-0,09247	-0,05255	-0,09917	-0,89066
otisky lidských chodidel	0,44047	0,71022	-0,13728	0,16038
zvířata	0,63973	-0,16228	0,13263	-0,50702
kotouč překřížený	0,76425	0,13911	-0,12743	-0,09240
ostatní	-0,02179	0,00481	0,77684	0,24680
kotouč	0,68135	-0,09826	0,21589	0,15034
Výkl.roz	2,12548	1,26951	1,42113	1,30409
Prp.celk	0,23616	0,14105	0,15790	0,14489

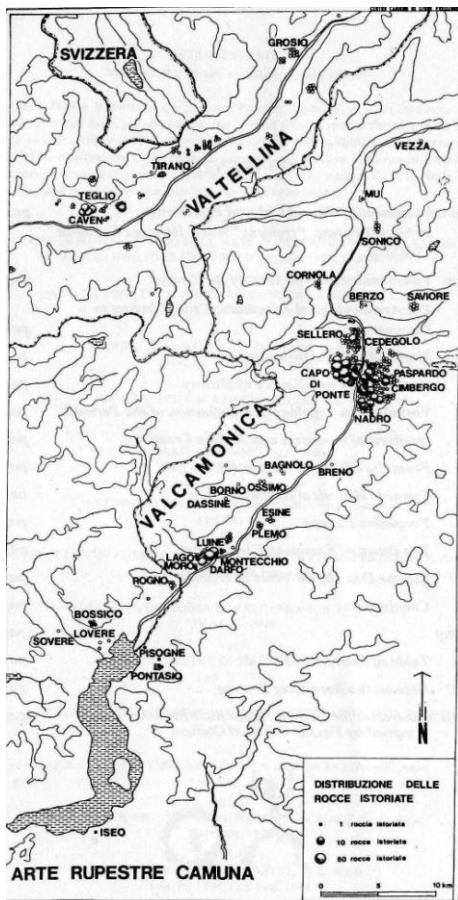
Mapa 1 :Provincie Bohuslän, červené tečky jsou skalní rytiny a černé tečky jsou mohyly (Podle J.Linga 2008)

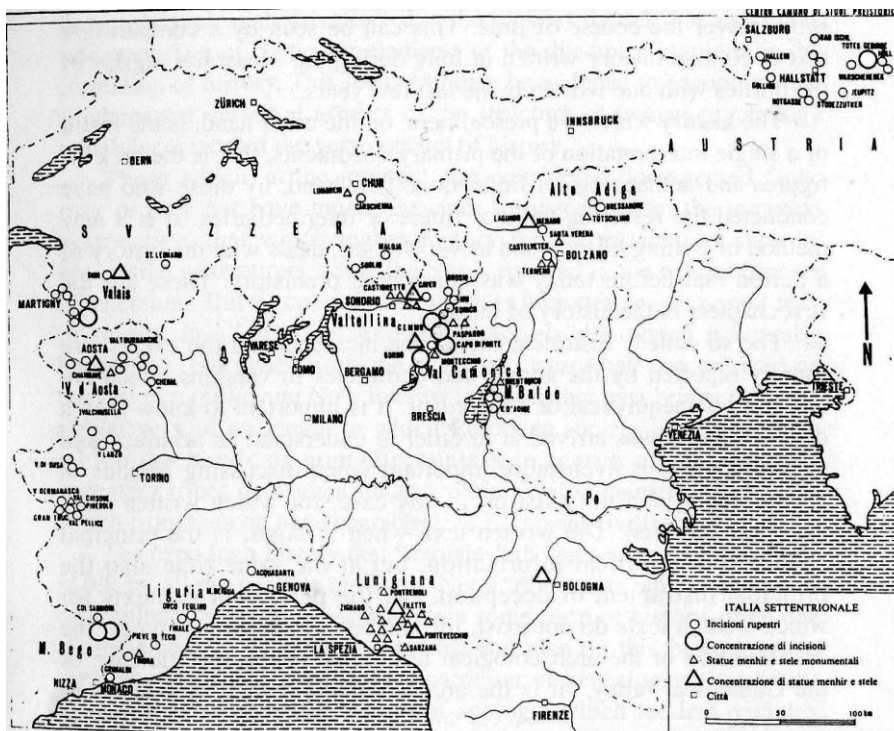
Mapa 2: Současná mapa Tanumu a mapa z DB (tmavá modrá kolem 1600 BC a světlá 900 BC), červené tečky výskyt rytin (Podle J.Linga 2008)

Mapa 3: Mapa údolí Valcamonica (Podle Anatiho 1994)

Mapa 4: Mapa Mont Bega (Podle Anatiho 1994)

Obrázek 1: Pohled z lokality Seradina na údolí Valcamonica (Foto Denisa Vaníková)

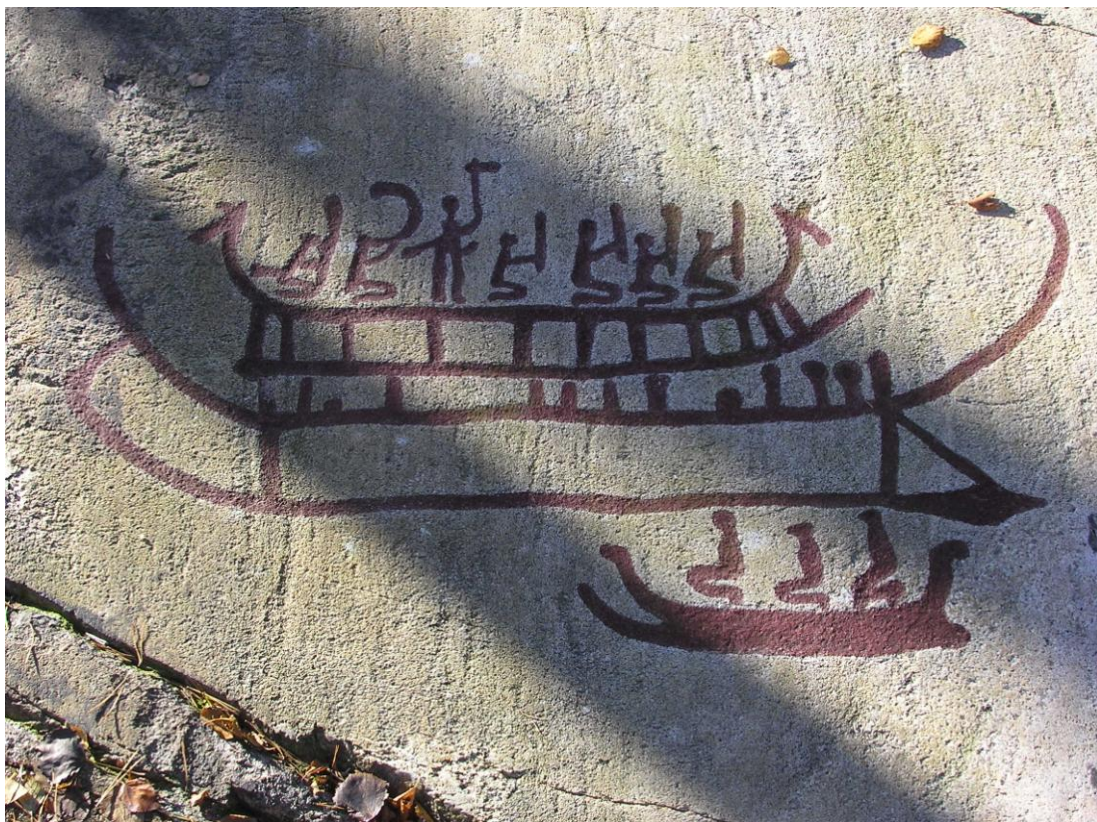
Obrázek 2: Lokalita Aspeberget. V pravo lze vidět loď.

Obrázek 3: Lokalita Fossum. Loď se 2 válečníky. (Foto O.Malý)

Obrázek 4: Lokalita Vitlycke a 3 lodě s lidskými postavy

Obrázek 5: Pravděpodobně svatební pár z lokality Vitlycke (Foto O. Malý)

Obrázek 6: Rytina ženy s dlouhým účesem z lokality Fossum

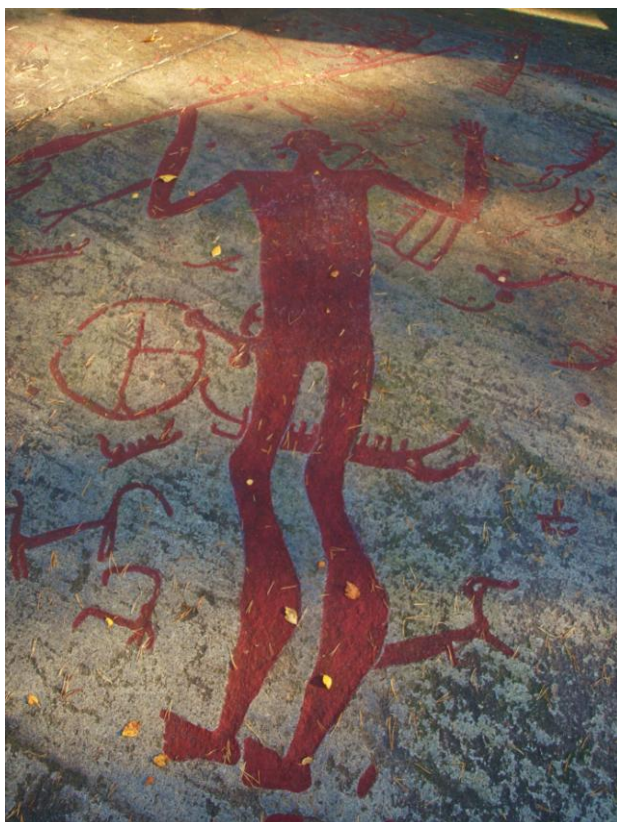
Obrázek 7: Válečníci z lokality Fossum

Obrázek 8: Detail hlavy válečníka z lokality Litsleby.

Obrázek 9: Lokalita Fossum. Falický válečník s oštěpem, pod stehny leží loď, vlevo překřížený koutouč a další (Foto O.Malý)

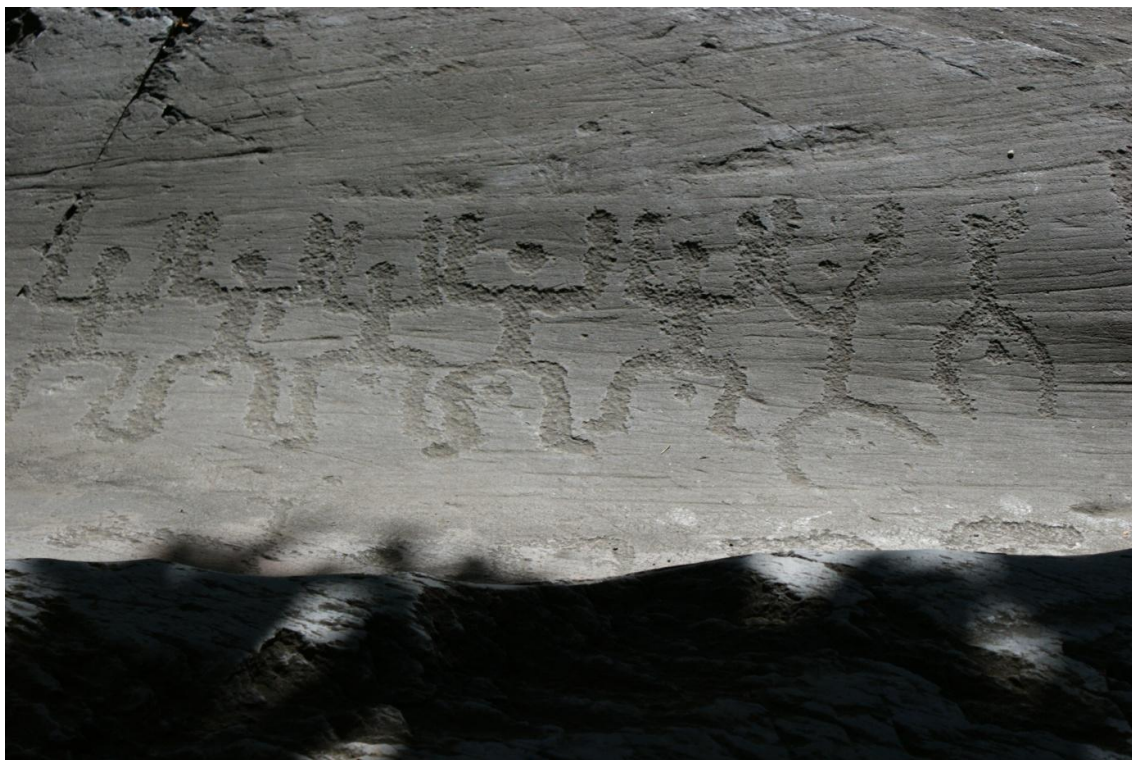
Obrázek 10:Bezruké procesí z Asperbegetu.

Obrázek 11:Faličtí adoranti z Capo di Ponte, Národní park Naquane (Foto D.Vaníková)

Obrázek 12:Naquane. Procesí pravděpodobně žen (Foto D.Vaníková).

Obrázek 13:Foppe di Nadro. Otisky chodidel s liniemi.

Obrázek 14: Otisky chodidel s prsty. Litsleby

Obrázek 15: Býk z Vitlycke (Foto O.Malý)

Obrázek 16: Seradina. Lovec na koni loví jelena v doprovodu psů.

Obrázek: 17: Válečníci, ptáci a důlky (Foto O. Malý)

Obrázek 18: Vitlycke. „Vystrašený“ muž před hadem.

Obrázek 19: Naquane. Čtyřkolový vůz táhnoucí 2 býky (Foto D.Váníková)

Obrázek 20: Pluhy ze Seradiny (Foto D.Vaníková)

Obrázek 21: Sotetorp. Síťovitý útvar s lodí (Foto O.Malý)

